

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
И. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Национальная академия образования им. И. Алтынсарина

**БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ТӘЖІРИБЕСІНЕ ИНКЛЮЗИВТІК
ПЕДАГОГИКА МЕН ЕНГІЗУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАҒИДАЛАРЫН
ДАЙЫНДАУ**

Әдістемелік ұсынымдар

**РАЗРАБОТКА ПРИНЦИПОВ ИНКЛЮЗИВНОЙ ПЕДАГОГИКИ И
СИСТЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ В ПРАКТИКУ ОРГАНИЗАЦИЙ
ОБРАЗОВАНИЯ**

Методические рекомендации

Астана
2015

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылған (2015 жылғы 23 қараша № 10 хаттамасы)

Рекомендовано к изданию Ученым советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол № 10 от 23 ноября 2015 года)

Білім беру ұйымдарының тәжірибесіне инклюзивтік педагогика мен енгізу жүйесінің қағидаларын дайындау. Әдістемелік ұсынымдар. –Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 33 б.

Разработка принципов инклюзивной педагогики и системы внедрения в практику организаций образования. Методические рекомендации.– Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2015. – 32 с.

Осы ұсынымдарда инклюзивтік педагогика қағидаларын білім беру ұйымдарының практикасына ендіру әдістемесі көрсетілген. Әдістемелік ұсынымдар жалпы, инклюзивтік, мектепке дейінгі арнайы, мектептік және кәсіби-техникалық білім беру ұйымдарының педагогтарына арналған.

В настоящих рекомендациях показана методика внедрения принципов инклюзивной педагогики в практику организаций образования. Методические рекомендации адресованы педагогам общего, инклюзивного, специального дошкольного, школьного и профессионально-технического образования.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2015
© Национальная академия образования
им. И. Алтынсарина, 2015

Мазмұны

Кіріспе	4
1 Мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім беруде негізге алынатын қағидалар мен құндылықтар	5
2 Инклюзивтік білім беру саласындағы Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясат қағидалары	13
3 Инклюзивтік педагогика қағидаларын білім беру ұйымдарына ендіру	17
Қорытынды	32
Пайдаланылған әдебиеттердің тізімі	33

Кіріспе

Инклюзивтік білім беру Қазақстан Республикасының білім беру практикасы үшін «бірге өмір сүруге үйрену» қағидасы жүзеге асырылатын гуманистік негізде құрылған жаңа философия болып табылады. Осы инклюзивтік әдіске сәйкес, барлық оқушылар балалардың барлығының түгелдей қажеттіліктеріне жауап беретін, бейімделген жайлы білім беру кеңістігі құрылатын жалпы білім беру мектептерінде оқиды. Тұтас алғанда, инклюзивтік әдіс төмендегілерді болжайды:

- инклюзия философиясын білім беру үдерісіне қатысушылардың барлығының қабылдауы;

- балалардың білім алудағы әр түрлі қажеттіліктерін түсіну және білім беру үдерісіне барынша толық қатысулары арқылы осы қажеттіліктерге сәйкес қызмет көрсету;

- жұртшылықты тарту;

- білім берудегі кемсітушілікті жою.

Инклюзивтік білім беру – бұл белгілі бір қағидалар басшылыққа алынатын күрделі ұйымдасқан жүйе. Инклюзивтік білім беру педагогикасының қағидалары – бұл барлық компоненттерінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу үдерісі есепке алынатын және оны ұйымдастыруға қойылатын бастапқы нормативтік талаптар және жалпы басшы идеялар. Олар тарихи тәжірибе негізінде туындап, берілген үдерісті әр алуан байқалымдарында ғылыми зерттеу нәтижесінде қалыптасады. Сондай-ақ инклюзивтік білім берудің қағидаларының догма емес, олардың доминант екенін ескерту қажет. Олар мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу мақсатына шартты, ал олар өз кезегінде нақты сол сәттегі қоғам мен мемлекеттің, адамдардың қажеттіліктеріне және берілген кезеңдегі қоғамның дамуына тәуелді болады. Сондықтан инклюзивтік білім беру қағидаларының нақты тарихи түрі болады, яғни олар тарихи жағдайлардың, педагогикалық жүйенің ауысуының және т.б. әсеріне қарай өзгеруі мүмкін.

Инклюзивтік педагогикаға негіз болатын қағидаларды түсінбей және сақтамай, даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беру жүйесіне қосу үдерісін жүзеге асыру тиімді болуы мүмкін емес.

1 Мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім беруде негізге алынатын қағидалар мен құндылықтар

Негізге алынатын қағидалар жүйесі, яғни мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу үдерісіне қойылатын, орындалуы қажетті тиімділікпен қамтамасыз ететін негізгі, бастапқы талаптар инклюзивті педагогиканың теориялық негізін құрайды. Міндеттер оқытудың мазмұнын, ал әдістер оқытуды ұйымдастырудың түрін таңдайтыны сияқты, оқыту мен тәрбиелеудің кез-келген алдыңғы қағидасы кейінгі барлық компоненттерге қатысты болатынын есте сақтау маңызды болады. Қазақстан Республикасында инклюзивтік білім беруді дамыту үшін негізге алынатын осындай маңызды өткен қағидаларға ең алдымен 1959 жылы 20 қараша күні БҰҰ Ассамблеясы қабылдаған Балалар құқы декларациясында жарияланған он қағиданы жатқызуға болады [1]:

1-қағида. Бала осы Құқық декларациясында көрсетілгендердің бәріне құқылы болуға міндетті. Әрбір баланың, оның ата-анасының қандай да бір кемсітушіліксіз, нәсіліне, түр-түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси немесе өзге де сенім-нанымдарына, ұлттық, этникалық немесе әлеуметтік шығу тегіне, мүліктік жағдайына, баланың денсаулығының және туылуының жай-күйіне немесе өзге де жағдайларына қарай ажыратпай және кемсітпей, барлық құқықтарын құрметтейді және қамтамасыз етеді.

2-қағида. Баланы заңмен және басқа да жолдармен арнайы қорғаумен, дене бітімі, зерделік, рухани және имандылық тұрғысынан дамуына, сондай-ақ баланың жеке адами тұлғасының әлеуметтік тұрғыда салауаттылыққа қол жеткізуіне қажетті мүмкіндіктермен және жағымды жағдайлармен қамтамасыз ету. Осы мақсатта қабылданған заңдардың бәрінде де ең бірінші кезекте баланың мүдделерін барынша толық қамтамасыз етуге көңіл бөлінеді.

3-қағида. Бала туылған сәттен бастап оның есімі қойылып, азаматтық алуға құқығы бар.

4-қағида. Бала әлеуметтік қамсыздандырудың игіліктерімен пайдалануға міндетті. Оған салауатты өсуге және дамуға құқығы бар, осы мақсатта ол және онымен бірге анасы да бала туылғанға дейінгі және туылғаннан кейінгі күтімді қосқанда, арнайы күтіммен және қорғаумен қамтамасыз етілуге тиісті. Баланың дұрыс тамақтануға, тұрғын үйге, көңіл көтеруге және медициналық қызметке деген құқығы бар.

5-қағида. Дене бітімінде, психикалық немесе әлеуметтік тұрғыда толық дамымаған бала оның ерекше жағдайына сәйкес қажетті арнайы түзіммен, арнайы оқыту мен қамқорлықпен қамтамасыз етілуге міндетті.

6-қағида. Бала жан-жақты және үйлесімді дамуы үшін сүйіспеншілікпен түсінуді қажет етеді. Ол мүмкіндігінше өзінің ата-анасының жауапкершілігі мен қамқорлығында, қандай жағдайда болса да сүйіспеншілік пен адамгершілік және материалдық тұрғыда қамтамасыз етілген жағдайда өсуге міндетті; жасы кіші бала ерекше жағдайдан басқа жағдайларда анасынан ажырамауға тиісті.

7-қағида. Бала ақысыз және міндетті білімді, ең кем дегенде бастапқы кезеңде алуға құқылы. Оған оның жалпы мәдениетінің дамуына және соның арқасында өзінің мүмкіндіктерінің негізінде қабілетін және жеке пайымдауын дамытуға, сондай-ақ рухани және әлеуметтік жауапкершілікті түсінуге және қоғамның пайдалы мүшесі болуға көмектесетін білім берілуге міндетті.

8-қағида. Бала қандай жағдайда болмасын қорғау мен көмекті бірінші алатындардың қатарында болуға міндетті.

9-қағида. Бала зорлық-зомбылықтың, қорлау немесе немқұрайлы қараудан, дөрекі қараудан қорғалуға міндетті. Ол қандай да болмасын түрде сатылу нысаны болмауға тиісті. Бала тиісті жастық минимумға жеткенше жұмысқа қабылданбауға міндетті, оның денсаулығына қауіп төндіретін немесе білім алуына кедергі келтіретін, зерделік немесе рухани дамуына нұқсан келтіретін кез келген жұмыстардан қорғалуға құқығы бар.

10-қағида. Бала нәсіліне, дініне немесе өзге де сенім-нанымдарына қатысты кемсітушіліктен қорғалуға міндетті. Ол өзара түсінушілік, шыдамдылық, халықтар арасындағы достастық, бейбітшілік пен жалпы бауырластық жағдайында, сондай-ақ оның қуаты мен қабілеті басқа адамдардың игілігіне арналады деген сана сезімде тәрбиеленуге міндетті.

«Нормализация» қағидалары бүгінде бір қатар халықаралық құқықтық актілермен: Бала құқығы декларациясы, Зерде дамуында ауытқушылықтары бар тұлғалардың құқықтары туралы декларация, Мүгедектердің құқықтары туралы декларация және т.б. бекітілген. Берілген құжаттардың негізге алынатын ережелерін төмендегі қағидалар түрінде жинақтап қорытуға болады:

1. *Әрқайсысының қабілеті негізінде барлық адамдарға арналған білім берудегі қолжетімділік қағидасы* (Адам құқығы туралы жалпыға бірдей декларация, 1948; Баршаға бірдей білім туралы Дүниежүзілік декларация – негізгі білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыру және т.б.).

2. *Білім берудің адамдық тұлғаның толық дамуына бағытталу қағидасы* (Адам құқығы туралы жалпыға бірдей декларация, 1948).

3. Білім берудегі «оқушылардың ата-анасы немесе қамқоршыларының таңдауына» сәйкес келмейтін жағдайда «білім берудің бөлектелген жүйесін немесе қандай да бір тұлғалар немесе тұлғалар тобына арналған оқу орындарын құру немесе сақтау» деп анықталған кемсітушілікке жол бермеу қағидасы (Білім беру саласындағы кемсітушілікпен күрес туралы конвенция, 1960; Бала құқығы туралы конвенция, 1989; Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006 және т.б.).

4. *Тең мүмкіндіктерді құру қағидасы.* Ол қоғамның жалпы жүйесі сияқты үдерістің көмегімен білімге қолжетімділікті барлығы үшін қолжетімділікке айналдырады дегенді білдіреді (Мүгедектерге қатысты дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасы, 1982; Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006 және т.б.).

5. Мүгедектерді мүмкіндігінше әдеттегі мектептік жүйеде оқыту қағидасы (Мүгедектерге қатысты дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасы, 1982).

6. Мүгедектердің білім алуы жалпы білім беру жүйесінің бөлінбес бөлігі болатындай жағдаймен қамтамасыз ету қағидасы (Мүгедектерді тең мүмкіндіктермен қамтамасыз ету бойынша БҰҰ стандартты ережелері, 1993).

7. Әлеуметтік қамсыздандыру мен қайырымдылықты құқық және еркіндік жүйесімен ауыстыру қағидасы (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006).

8. «Инклюзивті білім беруді барлық деңгейде және өмір бойы оқумен» қамтамасыз ету қағидасы (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006). Бұл Конвенцияға қатысушы мемлекеттер мүгедектігі бар барлық тұлғаларды мектепке дейінгі жастан бастап, барлық деңгейде, тікелей мектепте, ары қарай орта кәсіби және жоғары оқу орындарында инклюзивті білім берумен қамтамасыз етуге міндетті екенін білдіреді.

9. Адамға тән қадір-қасиетті, оның дербестігін, өзінің қалауын жасау еркіндігі мен тәуелсіздігін құрметтеу қағидасы (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006).

10. Қоғамға толық және тиімді тарту және ендіру қағидасы (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006).

11. Мүгедектердің ерекшеліктерін құрметтеу және оларды адамдардың сан алуандылығының компоненті және адамзаттың бөлігі ретінде қабылдау қағидасы (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006).

12. Мүгедек балалардың дамып келе жетқан қабілеттерін және мүгедек балалардың өздерінің ерекшелігін сақтау құқығын құрметтеу қағидасы (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006).

13. Мүгедектігі бар тұлғаның білім алуға деген құқығын «барлық деңгейдегі инклюзивті білім беру және өмір бойы оқу» арқылы осы құқықты жүзеге асырумен қамтамасыз ететін мемлекеттік міндеттемен арақатынасы қағидасы (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006).

14. Тұрғылықты жерде және жалпы білім беру жүйесінің ішінде ақысыз бастауыш және орта білім алуға қолжетімділік тудыру қағидасы (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006).

15. Оқу үдерісін дербестендірілген қолдау мен ортаны орынды бейімдеумен қамтамасыз ету қағидасы (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006).

16. Мүгедектігі бар тұлғалардың оқуда және өмірлік және әлеуметтендіру дағдыларын меңгеру кезінде коммуникацияның әр түрлі тәсілдерін, оның ішінде баламалы тәсілдерін пайдалану қағидасы. Сонымен бірге оқытудың өзі білімді меңгеруді мен әлеуметтік дамуды барынша қамтамасыз ететін жеке тұлғаның өзіне сәйкес келетін тілді, қарым-қатынас және ортадағы әдістер мен тәсілдерін пайдаланумен жүргізілуге міндетті (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006).

17. Мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдарды, педагогикалық бірлестіктерді, ата-аналарды тарту қағидасы (Мүгедектер құқығы туралы конвенция, 2006).

18. Халықаралық құқықтық актілердің әрбір бабының мүгедектігі бар тұлғаны кемсітушіліктен қорғау мен қоғамға қосуға бағытталғанына

қарамастан, ерекше қажеттіліктері бар тұлғалардың білім беру аясындағы практикалық әрекеттері мен саясат, қағидалар туралы Саламан декларациясына (1994) тоқтап өтуге болады, оның негізгі қағидалары:

1. Әрбір баланың білім алуға негізгі құқығы бар және оның білімнің лайықты деңгейін алу және қолдау мүмкіндігі болуға міндетті.

2. Әрбір баланың бірегей ерекшелігі, қызығушылығы және оқуға деген қажеттілігі болады.

3. Білім беру жүйесін әзірлегенде және білім беру бағдарламаларын орындағанда осы сан алуан ерекшеліктер мен қажеттіліктерді есепке алу қажет.

4. Білім беру саласында ерекше қажеттілігі бар тұлғалардың, ең бірінші кезекте балалардың осы қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатына бағытталған педагогикалық тәсілдердің негізінде қажетті жағдай тудыруға жауапты әдеттегі мектептерде оқу мүмкіндіктері болуға міндетті.

5. Осындай инклюзивтік бағдардағы әдеттегі мектептер кемсітушілік көзқарастармен күресудің, қолайлы қауымдық жағдай, инклюзивтік қоғам құрудың және барлығына арналған білім берумен қамтамасыз етудің тиімді құралы болып табылады, сонымен бірге олар балалардың басым көпшілігін шынайы біліммен қамтамасыз етеді және білім беру жүйесінің тиімділігін арттырады.

Инклюзивтік білім беру әр түрлі әлеуметтік азшылық топтарға жататын балаларға білім беруге кемсітушілік көзқарасқа қарсы тұрады, сол себепті кемсітушілікке қарсы халықаралық құқық актілерін орындаудың мүмкін болатын жалғыз нормасы болып табылады. Осыған байланысты инклюзивтік білім берудің сегіз қағидасын еске түсіріп кету дұрыс болады:

1. Адамның құндылығы оның қабілеті мен жетістігіне тәуелді емес.

2. Әрбір адам сезінуге және ойлауға қабілетті.

3. Әрбір адамның қарым-қатынасқа және естілуге құқығы бар.

4. Барлық адам бір-біріне мұқтаж.

5. Нағыз білім беру өзара шынайы қатынастар контекстінде ғана жүзеге асырылады.

6. Барлық адамдар құрдастарының қолдауы мен достығына мұқтаж.

7. Барлық оқушылар үшін ілгерілеу нені істей алмайтынында емес, нені істей алатынында болуы мүмкін.

8. Сан алуан түрлілік адам өмірін жан-жақты күшейтеді.

Балалардың өмір сапасының жақсаруы туралы білім берудегі инклюзивтік тәсілдердің келесі негізгі қағидалармен толық үйлескен жағдайда ғана айтуға болады:

1. Инклюзивтік мектеп мәдениеттің сан алуандығын жаңа шынайылық ретінде қарастырады. Заманауи мектеп әр түрлі этникалық топтарға және мәдениетке жататын, әр түрлі тілде сөйлейтін, экономикалық және әлеуметтік мәртебелері әр түрлі, қабілеттері, қызығушылықтары мен оқу мақсаттары әр түрлі балаларды оқытуға дайын болуға міндетті. Сонымен, мектеп бір оқу жоспарымен және барлық балаларды бір тәсілмен оқытумен шектелуге тиісті емес.

2. Инклюзивтік мектеп білімге, дағдылар мен ақпараттарға қолжетімділікпен қамтамасыз етуге міндетті. Осындай мүмкіндікті ұсыну әрбір оқушының мүмкіндігін арттырады, оны таңдау еркіндігімен қамтамасыз етеді, білім алудағы кедергілерді жеңу және мектеп өмірінің барлық саласына қатысу үшін жағдай тудырады.

3. Инклюзивтік мектеп оқыту үдерісінің дербестілігін сақтайды. Инклюзивтік мектепте мұғалімдер педагогикалық үдерісте оқытуды оқушылардың жеке қажетілігіне, қабілетіне және оқыту мақсатына сәйкес персоналдауға қол жеткізе отырып, оқытудың әр түрлі әдіс-тәсілдерін, жолдарын пайдаланады. Инклюзивтік мектеп әрдайым өзінің оқушыларына оқытуда жоғары нәтижеге қол жеткізу мүмкіндігін ұсынады.

4. Инклюзивтік мектеп жұмыстың командалық стилін пайдалануды ұсынады. Әр түрлі балалардың үлкен санын оқытуда бір мұғалім жетіспейді, оған әріптестерінің жағынан міндетті түрде көмек қажет болады. Әр түрлі мамандардың командалық жұмысы әрбір баланың дамуында жақсы нәтижелерге жетуге және шынайы мектептік бірлестікті қалыптастыруға көмектеседі.

5. Инклюзивтік мектеп жанұялармен, мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдармен ынтымақтастықта жұмыс істейді. Барлық қызығушылық танытқан тұлғаларды мектеп өміріне тарту мектептік бірлестіктің кеңеюіне көмектеседі және мектеп қызметіне ресурстарды тарту көзі болып табылады.

6. Инклюзивтік мектеп өзінің әрбір оқушысын оқытудан жетістікті күтеді. Мұғалімдер әрбір оқушыға сенуге, оның қабілеті мен талантын дұрыс бағалауға міндетті. Әрбір оқушыдан оқуда оның нәсіліне, тіліне, қабілетіне немесе жанұялық жағдайына тәуелсіз табыстылық күтеді. Әрекеттердің балалардың өздері өткізетін сахналық қойылым, конференция, көрмелер, «дөңгелек үстел» және т.б. сияқты иновациялық түрлері инклюзивтік мектептерде өздерін жақсы жағынан көрсетті.

7. Инклюзивтік мектеп қоғамның әлеуметтік дамуына көмектеседі. Мектеп әрбір баланы қабылдау және оқытуда тәсілдердің икемділік философиясын қолдайды, оның әлеуметтік құндылығы осында. Инклюзивтік мектеп қоғамның әрбір мүшесінің даралығы бағаланатын және әрқайсысы көмек пен қолдау ала алатын қоғамды қалыптастыруға көмектеседі [2].

8. Инклюзивтік білім беру қағидаларын теориялық жинақтау инклюзивтік білім беруді дамытудың әдіснамалық қағидаларын қалыптастыруға мүмкіндік береді:

1. Ғылымилығы – инклюзивтік оқытудың теориялық-әдіснамалық негізін, бағдарламалық-әдістемелік құралдарын әзірлеу, инклюзивтік оқытуды ендірудің нәтижесін талдау және мониторингілеу, жағымды нәтижеге жету үшін пайдаланылған технологиялардың тиімділігін бағалау, тәуелсіз сараптама жүргізу және т.б.

2. Жүйелілігі – мүмкіндіктері шектеулі балаларға сапалы білім алуға деген тең құқықпен, білім алудың деңгейлерінің арасындағы бірізділікпен: ерте

жастағы көмек – мектепке дейінгі білім алу – жалпы орта біліммен қамтамасыз ету.

3. Вариативтілігі мен түзету бағыттылығы – мүмкіндіктері шектеулі балаларды қоғамға кіріктіру, әлеуметтік-еңбектік оңалту үшін жағдай тудыру, жеке басқа бағытталған оқу үдерісін әлеуметтік-білім алу қажеттіліктерімен қанағаттандыруға арналған түзете дамыту жұмысымен кешенді түрде ұйымдастыру.

4. Гуманизация – жеке тұлғалық бағытталған, дербес, сараланған, гуманистік тәсілдерді жүзеге асыру.

5. Жанұяның әлеуметтік жауапкершілігі – баланы тәрбиелеу, оқыту және дамыту, оның табиғи қабілетінің дамуы үшін қажетті жағдайларды тудыру, оқу-оңалту үдерісіне қатысу.

6. Ведомствоаралық кіріктіру және әлеуметтік серіктестік – мүмкіндіктері шектеулі балаларды білім алуға кіріктіру үдерісін оңтайландыру мақсатындағы әр түрлі ведомстволар, әлеуметтік институттар, қызметтердің жұмысын үйлестіру [3].

Инклюзивтік білім беру үлгілерінің қызметінің негізгі қағидалары:

1. Мүмкіндіктері шектеулі баланың өмірлік іс әрекетіндегі және әлеуметтік өзара әрекеттестігіндегі мүддесінің басымдылығы.

2. Психофизикалық дамуының қарқыны әр түрлі балалардың талаптары мен қажеттіліктерін есепке алу.

3. Даму қарқыны баяу балалардың білім алуға деген құқығын сақтау.

4. Инклюзивтік үдерістерді мазмұндық, әдістемелік және әкімшілік тұрғысынан қамтамасыз етудегі жүйелілік.

5. Мүмкіндіктері шектеулі баланы оқыту мен тәрбиелеу жүйесін білім беру бағдарының сабақтастығын, оқыту мен тәрбиелеу жүйесін (жалпы білім беру үлгісі, арнайы білім беру, инклюзивтік білім беру, әлеуметтік, оңалту, оңалту құралдарымен қосымша білім беру, құрамдастырылған үлгілер және т.б.) есепке ала отырып құрастыру.

6. Аймақтың оңалту кеңістігін құруға және оның қызмет көрсетуіне арналған бірегей әдіснамалық тәсілдерді өндіру.

7. Балалар мен ересек адамдарды қоршаған ортада жеке немесе әлеуметтік бейімсіздену мен үйлесімсіздіктің туындау қауіпін әрдайым бақылауға алу.

Инклюзивтік білім берудің негізінде барлық балалар араларындағы бар айырмашылықтарға тәуелсіз, бар мүмкіндігінше бірге оқуға міндетті деген қағида жатыр. Инклюзивтік білім берудің концепциясына сәйкес әрбір баланың ерекше қасиеттері, қызығушылықтары, қабілеттері мен білім алудағы өзіндік қажеттіліктері бар бұл оқушылар жалпы білім беру жүйесіне қосылуға мүмкіндігі болуға және балалардың қажеттіліктеріне бағытталған педагогикалық әдістерді қолдану негізінде осы жүйемен қамтылуға міндетті.

Инклюзивтік білім беру мәселелері бойынша зерттеу жұмысын талдау оның төмендегі қағидаларын ерекшелеуге мүмкіндік береді:

– барлық оқушылар мен мұғалімдердің қоғам үшін құндылығының бірдей екенін мойындау;

– оқушылардың жергілікті мектептің мәдени өміріне қатысу деңгейін арттыру және онымен бір мезгілде оқушылардың жалпы мектептік өмірден оқшаулау деңгейін азайту;

– мектептегі жұмысты әдістерін мектепке жақын тұратын барлық оқушылардың сан алуан түрлі қажеттіліктерін толықтай жауап беретіндей етіп қайтадан құру:

– мүгедектілігі бар немесе білім алуға ерекше қажеттіліктері бар оқушылар ғана емес, барлық оқушылар үшін мектеп өміріне толық құнды қатысу және білім алу жолындағы кедергілерді жою;

– жеке оқушылар үшін мектептің қолжетімділігін жақсарту және кедергілерді жеңу талпыныстарын талдау және зерттеу, мектептегі барлық оқушылардың игіліктеріне бағытталған реформалар мен өзгерістерді жүргізу;

– оқушылардың арасындағы айырмашылықтар – бұл жеңу қажет болатын кедергілер емес, педагогикалық үдерістерге көмектестін ресурстар;

– оқушылардың тұрғылықты жердегі мектептерде білім алуға деген құқығын мойындау;

– мектептегі жағдайдарды жалпы алғанда оқушылар үшін ғана емес, сондай-ақ мұғалімдер үшін де жақсарту;

– мектептің оқушылардың академиялық көрсеткіштерін арттырудағы ғана емес, сонымен бірге қоғамдық құндылықтарды дамытудағы да рөлін мойындау;

– мектептер және жергілікті қоғамдастықтар арасындағы серіктестік пен қолдау қатынастарын дамыту; инклюзивтік білім беруді қоғамдағы теңдіктің бір аспектісі ретінде мойындау [4].

Инклюзивтік білім беруді жүзеге асырудың негізгі қағидалары талап ететін қамсыздандырулар:

– инклюзивтік практиканың дамуының эволюциялығы және кезеңділігі;

– олардың өзгерістерінің жүйелік түрі және үзіліссіздігі;

– мүмкіндіктері шектеулі және мүгедектілігі бар тұлғалардың меншік түріне тәуелсіз білім беру ұйымдарында білім алуға деген тең құқығы мен тең мүмкіндігінің болуы;

– білім берудің үзіліссіздігі;

– мүмкіндіктері шектеулі және мүгедектілігі бар тұлғалардың мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкес білім алуы;

– бірыңғай білім алу мен кәсіптік ортаға қолжетімділікпен қамтамасыз етуге қажетті арнайы білім беру талаптарын, тиімді құралдар мен кедергісіз ортаны құру;

– инклюзивтік білім беру жағдайында жұмыс істейтін барлық мамандықтағы педагогтарды дайындауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарына ғылыми-әдістемелік және ұйымдық қолдау көрсету.

Сонымен, білім берудің заманауи жүйесі енді мүмкіндіктері шектеулі адамдарды қандай да шешімді талап ететін мәселе ретінде қарастырмайды, сан алуан оқушыларға жағымды көзқараспен қарап, олардың жеке ерекшеліктерін

барлығының білім алу үдерісін байытуға арналған мүмкіндік ретінде бағалайды. Қазақстан Республикасында білім берудің бүтіндей жаңа сапалы жүйесін және соның ішінде инклюзивтік білім беруді құрудың өзектілігі әлеуметтік-экономикалық талаптардың өзгеруіне байланысты болып отыр.

2 Инклюзивтік білім беру саласындағы Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясат қағидалары

Республикалық білім беру жүйесі әлеуметтік және экономикалық жағдайлардың өзгеруіне қатысты әлеуметтік бейімдеу тәртіп дағдыларын меңгерген, әлеуметтік белсенді тұлғаны қалыптастыру мен дамытуға қайтадан бағдарлануы білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдайларды (материалдық-техникалық, кадрлық, психологиялық-педагогикалық, сауықтыру және т.б.) тудыру қажеттілігін талап етеді. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында [5] аталған шаралар:

– мүмкіндіктері шектеулі балаларды кіріктіре оқыту үдерісін нормативтік-құқықтық қамсыздандыруды әзірлеу (кіріктіре оқытудың модульдік бағдарламалары, кіріктіре оқыту ережелері, мүгедек балаларды қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру ережелері және т.б.);

– мектептерде мүгедек балалар үшін көтергіш жабдықтар, пандустар, санитарлық бөлмелерде арнайы құралдар орнату, тұтқалармен, арнайы парталармен, үстелдермен және басқа да арнайы өтемдік құралдармен жарактандыру арқылы «кедергісіз аймақтар» құру;

– мүмкіндіктері шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеумен қамтамасыз ету.

Қазақстан Республикасында нормативтік-құқықтық құжаттарда және қоғамда «инклюзивтік (немесе қосылған) білім беру термині негізінен мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім беру мектептерінде оқыту үдерісін сипаттау үшін пайдаланылады. Жоғары айтылғандарды ескере отырып, инклюзивтік білім беру негізінде әрбір баланың барлық жеке ерекшеліктерін: қабілетін, даму ерекшеліктерін, темперамент түрін, жынысын, жанұялық мәдениетін және т.б. және сәйкес жағдайларды есепке ала отырып әрбір балаға жеке-дара тәсілді қолдану жататын оқытудың жеке басқа бағытталған әдістерін қарастырады.

Мүмкіндіктері шектеулі балаларды инклюзивтік оқыту саласындағы мемлекеттік саясаттың қағидалары:

1. Мүмкіндіктері шектеулі балалар мен олардың жанұясына көрсетілетін мемлекеттік көмек пен қолдаудың тұрақтылығы және әлеуметтік қызыметтердің жаңасын құру мен барын қолдауға кепілдік беру қағидасы.

2. Адам құқығын жүзеге асыру қағидасы. Мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік кіріктіру бойынша мемлекеттік саясат әрбір тұлғаның, мүмкіндіктері шектеулі балалардың жанұяларының құндылығын, мүмкіндіктері шектеулі тұлғалардың және олардың жанұясының психофизикалық мәртебесіне, әлеуметтік жағдайына, діни көзқарасына, нәсіліне, тұратын жеріне тәуелсіз құқықтарының тең екенін мойындайды.

3. Жанұяның әлеуметтік жауапкершілік қағидасы. Мемлекеттік саясат әрбір жанұяның жеке тұлғаны рухани және ден тұрғысынан дамытудағы

егемендігі мен жауапкершілігін, жанұяның мүгедектердің дамуына қатысты шешім қабылдаудың, оның өмірлік жолын анықтаудағы дербестік пен тәуелсіздік қағидасын қадірлейді.

4. Ғылымилық қағидасы. Мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтік-білім беруге кіріктірудің теориялық-әдіснамалық негізін, бағдарламалық-әдістемелік құралдарын әзірлеу, инклюзивтік оқытуды ендірудің нәтижесін талдау және мониторингілеу, жағымды нәтижеге жету үшін пайдаланылған технологиялардың тиімділігін және мәселелерін бағалау және ғылым өкілдерінің тәуелсіз сараптама жүргізуі.

5. Ақпаратқа қолжетімділік қағидасы. Қағида мүгедектерге жалпы орта, арнайы орта, жоғары және қосымша білім берудің қолжетімділік мәселелерін зерттеу нәтижелері бойынша материалдарға, әлеуметтік практикалардың, ғылыми-әдістемелік әзірлемелердің мәліметтерін сынай талдауды жүзеге асыру, қоғамның белсенді шығаршылық өкілдерін осы бағытта серіктестікке тарту мақсатында инклюзия («қосу») бойынша шараларды жүзеге асыру ерекшеліктеріне қызығушылық танытқан барлық тұлғалар үшін осы материалдардың қолжетімді болуымен қамтамасыз етуін білдіреді.

6. Мүмкіндіктері шектеулі балаларды инклюзивтік білім берудің технологияларын ұйымдастыру және жүзеге асыру үдерісіне жүйелік көзқарас қағидасы жанұямен (бірінші деңгей), мектепке дейінгі білім еру ұйымымен (екінші деңгей), мектептік және қосымша білім беру түріндегі білім беру ұйымдарымен (үшінші деңгей), арнайы орта және жоғары оқу орындарымен, қосымша кәсіптік білім беру ұйымдарымен (төртінші деңгей), медициналық-әлеуметтік, психологиялық-педагогикалық және құқықтық қолдаудың кешенді қызметтерімен (бесінші деңгей) әлеуметтік жұмыс практикасын жүзеге асыруды білдіреді.

7. Мүмкіндіктері шектеулі балаларды әдеттегі тұлғааралық қарым-қатынас палитрасына (қосудың) адекватты нұсқаларын анықтау мақсатында оларға инклюзивтік білім берудің барлық түрлері мен жолдарын кешенді түрде жүзеге асыру қағидасы.

8. Білім беру ұйымдарының көп салалық қағидасы. Берілген қағида ең алдымен оқу орындарында педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық, құқықтық және медициналық қызметтерді көрсету орталықтарын ашуды талап етеді.

9. Мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім беру саласындағы отандық және халықаралық тәжірибесіндегі сәйкестік қағидасы.

Инклюзивтік білім беруді жоспарлау үдерісінде оның жалпы тұжырымдамасын анықтау ғана емес, сонымен бірге нақты жұмыс жоспарын құру қажет, атап айтқанда:

– инклюзивтік білім беру құндылық, сенім, табыс қағидалары мен көрсеткіштер жүйесімен нығайтылуға міндетті. Бұл жүйе инклюзивтік білім беруді жүзеге асыру үдерісінде дамиды және қалыптасады, оны алдын ала «кемеліне келтірудің» қажеті жоқ;

– егер инклюзивтік білім беру тек өлі құрылым ғана болса, онда ол табысты болмайды. Бұл динамикалық үдеріс, оны «тірі» ету үшін барлық қатысушылар әрекеттерді сынап талдау мен бағалауға тартылатын, тұрақты бірлескен мониторингі қажет болады. Инклюзивтік білім берудің негізгі қағидасына білім берудің берілген түрінің икемділігі мен оның алдын ала болжай алмайтын үздіксіз өзгерістерге жауап беру қабілеті жатады. Бұның барлығы жергілікті мәдени ортада және бар жағдайларда дамуға және бейімделуге қабілеті бар күшті, динамикалық және тірі организмді құрайды.

Инклюзивтік білім берудің әлеуметтік екі субъектінің өзара жақындасуын, бір-біріне қарай қимылын білдіретін екі жақты үдеріс екенін атап айту маңызды болады:

1. Дені сау құрдастарымен бірге оқу үдерісіне қосылуға ұмтылатын мүмкіндіктері шектеулі балалар мен олардың ата-аналары.

2. Осындай қосу үшін ұйымдық-функционалдық, адамгершілік-психологиялық және басқа да жағдайларды туғызуға міндетті жалпы білім берудің өзі.

Қазақстан Республикасында инклюзивтік білім беру негізін дамытуда негізге алынатын қағидалар мен құндылықтар:

1. Әрбір балаланың жалпы білім беру ұйымдарында оқуға және сапалы білім алу мүмкіндігінің болуына тең құқығы.

2. Әрбір балаланың оқуға қабілетін тану және қоғамның ол үшін сәйкес жағдайды тудыру қажеттілігі.

3. Балалардың жанұяда даму, олардың барлық мәдени, білім беру, денсаулық сақтау және қоғамның басқа да жетістіктеріне қолжетімді болу құқығымен қамтамасыз ету.

4. Ата-аналарды тең құқылы серіктестер және өзінің балаларының алғашқы мұғалімдері ретінде балаларын оқыту үдерісіне тарту.

5. Негізіне жеке басқа бағдарланған, жеке-дара тәсіл жататын оқу бағдарламаларын бейімдеу. Бағдарлама мүмкіндіктері шектеулі тұлғалардың оқу дағдыларын өмір бойы дамытуға көмектеседі және оларға қоғам өміріне толық қатысу мүмкіндігін беруге бағытталуға міндетті.

6. Инклюзивтік оқыту мүмкіндіктері шектеулі балалардың білім алудағы ерекше қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін қажетті арнайы білім беру талаптарын құратынын білдіретін фактісін тану.

7. Оқытудың инклюзивтік үлгісін жүзеге асыру кезінде заманауи зерттеулер мен практиканың нәтижелерін пайдалану.

8. Мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеуге педагогтарды, ата-аналарды, логопедтерді, психологтарды, дефектолог мұғалімдерді және басқа да мамандарды тартуды қарастыратын пәнаралық және командалық тәсіл.

Инклюзивтік білім берудің вариативтік формаларын әзірлей және оларды практикаға ендіре отырып, шешілуге тиісті міндеттер:

– мұқтаж балаларды оларға қажетті арнайы педагогикалық көмекпен қамтуды кеңейту;

- «ерекше» балаларды қалыпты дамыған құрдастарының ортасына кіріктіру мүмкіндігімен қамтамасыз ету;
- ата-аналарды қажетті кеңестік көмек алу мүмкіндігімен қамтамасыз ету;
- кіріктірілген балалармен жұмыс істейтін педагогтарды тұрақты және мамандандырылған көмекпен және қолдаумен қамтамасыз ету.

Демек, білім беру жүйесі әрбір оқушының өзінің құқығын біліп, оқуы және дамуы үшін, ол оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға міндетті. Бұл жалпы білім беру жүйесінен шығып қалған балалар тобына дәйекті білім беру саясатына кепілдік беру мемлекеттің, үкіметтің міндеті.

Сондай-ақ инклюзивтік білім беруді жүзеге асырудағы қажетті элементіне білім берудің сапасы жатады және білім алуға құқық қолжетімділікпен қамтамасыз ету ретінде ғана емес, сондай-ақ сапалы білім беру және ары қарайғы білім алудың мықты іргетасы жағдайында әр адамның ерте жастан бастап ерсек өміріне дейін оқудағы жетістікке жеткізу ретінде қарастырылады.

3 Инклюзивтік педагогика қағидаларын білім беру ұйымдарына ендіру

Оқу үдерісінің тәсілдері мен құралдарының қаншалықты сан алуан болғанымен, ол өзінің құндылығы мен оны құрайтын бөліктерінің бірлігін сақтағанда ғана тиімді болады. Бұл бүтіндік оқытудың барлық мазмұнын біріктіретін жалпы мақсатымен, оқытудың барлық құралдарының бірінші негізіне жататын тірі қарым-қатынаспен ғана емес, сондай-ақ оқу үдерісінің жалпы қағидаларымен қамтамасыз етіледі. Сонымен, инклюзивтік педагогиканың қағидалары ретінде қағидалардың үш тобын ерекшелуге болады:

1. Негізгі қағидалар.
2. Жалпы әдістемелік қағидалар.
3. Жеке әдістемелік қағидалар.

Негізгі қағидалар стратегиялық болып табылады және олар мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім берудің мақсатына және мағынасына шартты болады, ал олар өз кезегінде қандай да бір даму бұзылыстары бар балалардың толық қанды дамуы мен өзін-өзі танытуына, олардың жалпы білім беру бағдарламасын (мемлекеттік білім беру стандарты) меңгеруіне, олардың танымдық, дене даму тұрғысынан, эмоциялық-ерік аясының дамуындағы жеке-типологиялық ерекшеліктерін есепке ала отырып, оларда құрдастарымен қатар маңызды әлеуметтік дағдыларды дамытуға кіреді [2].

Инклюзивтік білім беру жүйесін құрудың мазмұны мен ұйымдық формасын негізгі қағидалар негізінде жетілдіру абзал болады:

1. Табиғи сәйкестілік қағидасы білім беру табиғи және әлеуметтік мәдени үдерістерінің өзара-байланысы деген ғылыми түсінікке негізделуді білдіреді. Тәрбиелеу оқушылардың жынысы мен жасына сәйкес құрылады және оларда өзін-өзі дамытуға, өзінің тәртібі мен өзінің әрекеттерінің қоғам мен табиғатты бірге алғандағы олардың жағдайына тигізетін салдары үшін жауапкершілікті қалыптастырады. Бұл қағида адамды дамытудың жалпы логикасына, баланың мүмкіндігіне қарай оқыту мен тәрбиелеудің білім беру міндеттерінің табиғи сәйкестілігін білдіреді.

2. Қолжетімділік қағидасы әрбір баланың білім алуға қажеттіліктерін қағаттандыруға арналған жағдай тудыруды білдіреді.

3. Әрекеттілік пен шығармашылық қағидасы баланың шығармашылық еркіндікке, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге қажетті жағдайларды тудыруды білдіреді. Бұл қағида әрбір субъект оның қабілетіне және қажеттілігіне жауап беретін әрекет түрін таңдап, өзінің ең жақсы қасиеттерін көрсете біле алатын тәрбиелеу кеңістігі аясындағы ұйымдастыруды білдіреді.

4. Еркіндік пен таңдау қағидасы оның әрбір қатысушысы өзінің еркін қалауын білдіру (мазмұны, формасы, тәсілі, әрекет түрі), білім алу траекториясын әзірлеу, кеңістіктің вариативтік және көп деңгейлі құрылымы арқылы өзінің дамуының субъектісі болу мүмкіндігі болатынын білдіреді [6].

Білім беру жүйесінің дамуының стратегиялық бағыты ретіндегі инклюзивтік білім беру білім беру жүйесін барлық деңгейде қайта құруды талап етеді. Білім беру жүйесінің инклюзия бағытындағы бағдар мүмкіндіктері шектеулі балалардың білім алу мен әлеуметтенуге мүмкіндіктері тең емес жағдайда олардың тең құқығын жүзеге асыруды қарастыратын инклюзивтік білім берудің негізгі қағидаларымен беріледі.

Инклюзивтік білім берудің негізгі қағидалары:

1. Жалпы білім беру ұйымында оқитын мүмкіндіктері шектеулі балаға қатысты:

- оқыту үдерісінде баланың меңгерген академиялық білімі мен әлеуметтік дағдыларының теңгерімі оның жеке-типологиялық ерекшеліктеріне барабар және бала мен оның жанұясының қажеттіліктеріне сәйкес болады.

2. Мүмкіндіктері шектеулі баламен бірге оқитын оқушыларға, яғни инклюзивтік сынып оқушыларына қатысты бағдарлардың үшбірлігі:

- жалпы білім беру бағдарламасын (академиялық білім) меңгерудің жоғары сапасы;

- құрылымдық әлеуметтік белсенділік (әлеуметтік құзыреттілікті дамыту);
- ынтымақтастық (толеранттық, өзара көмек).

3. Инклюзивтік сынып педагогынына – мұғаліміне қатысты:

- оқушылардың айырмашылықтарын, жеке ерекшелігін қабылдау және есепке алу;

- барлық оқушылар үшін табысқа жетуге жағдай тудыру;
- оқу-тәрбиелеу үдерісінде ұжымдық және дербестіктің теңгерісі;
- оқытуда жалпы мен арнайының арасындағы келісім;
- сыныпта қабылдау, толеранттық, серіктестік жағдайды құру және қолдау.

4. Мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім беруді жүзеге асыратын жалпы білім беру ұйымдарына қатысты:

- ұйымның білім беру үдерісінің, білім беру ортасының, оқу-әдістемелік кешенінің бейімділігі;

- әлеуметтік бейімдеу мен оңалтудың жолдарының, әдістері мен түрлерінің вариативтілігі;

- оқыту мен әлеуметтендіру үдерісін ұйымдастырушы педагогтардың командалық өзара әрекеттестігі, оны психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу;

- білім беру үдерісіне қатысушылардың өзара толеранттық әрекеттенуін дамыту;

- ата-аналар қауымымен ынтымақтастық;

- оқыту мен әлеуметтендіру үдерісін қаржылық-экономикалық қамсыздандыруды оңтайландыру.

5. Қазақстан Республикасын, облыс, қаланы тұтастай алғандағы білім беру жүйесіне қатысты:

- инклюзивтік білім беруді мүмкіндіктері шектеулі балалардың тұрған жеріне жақын жерде жүзеге асыру үшін негізгі жалпы білім беру ұйымдарын

құру бойынша білім беру жүйесінің ресурстарын (материалдық-техникалық, нормативтік-әдістемелік, қаржылық-экономикалық ұйымдастырудың) оңтайландыру;

- инклюзивтік білім берудегі инновацияны қолдау;

- педагогикалық бірлестік пен қоғамның психологиялық-педагогикалық мәдениетін арттыру [2].

Оқытудың жалпы әдістемелік қағидаларын жалпы білім беру жүйесінің мектептік және мектепке дейінгі ұйымдарының педагогикалық ұжымы сияқты, ата-аналар мен араласушы тұлғалардың қатысатын білім беру бірлестігі де басшылыққа алуы жөн болады. Инклюзивтік білім берудің табыстылығы көптеген жағдайда мектепке дейінгі және мектептік білім беру ұйымдарының басшылары мен персоналының көзқарасына, ең бірінші кезекте олардың инклюзивтік білім беру идеясын сөз жүзінде ғана емес іс жүзінде де қолдауына тәуелді екенін атап өту қажет. Алайда егер инклюзивтік білім беру ұйымдастыруына қатысушы адамдардың құндылықтары әр түрлі болса немесе бұл құндылықтар нақты анықталмаса және саналы түрде қабылданбаса, онда инклюзивтік білім беру жүйесі оңай бұзылуы мүмкін. Осы мағынада инклюзивтік білім беру философиясы мен қағидалары әрбір баланың құқығы қанағаттандырылатын, естілетін, түсінікті болатын және қабылданатын, адамның құндылығы оның қабілеті мен жетістігіне тәуелсіз бағаланатын, «басқаға» ашық бірлестікті құруға дайын әрбір педагогтың игілігі болуға міндетті.

Мүмкіндіктері шектеулі оқушылардың білім беру ұйымдарында бейімделуіне арналған жағымды медициналық-психологиялық-педагогикалық ортаны құру мақсатында басшылыққа алынатын жалпы әдістемелік қағидалар:

- мұғалімнің басшылық рөлі кезіндегі саналылық, белсенділік, дербестілік қағидалары;

- жүйелілік және дәйектілік қағидасы;

- көрнекілік қағидасы;

- қолжетімділік пен күш жетерлік сәйкестік қағидасы;

- оқушылардың жасы мен типологиялық ерекшеліктерін есепке алу қағидасы.

Мұғалімнің басшылық рөлі кезіндегі саналылық, белсенділік, дербестілік қағидалары. А.Н. Леонтьев осы қағиданы сипаттағанда: «... нағыз орталық, нағыз жектекші қағида: саналылық қағидасы», – деп нақтылады [7]. Саналылық қағидасы – бұл мағыналық түсінуді қамтамасыз етуге, білімді тәжірибеде өздігінен пайдалану икемділігіне айналдыруға көмектесетін қағида. Инклюзивтік білім беруді жүзеге асырғандағы саналылық, белсенділік және дербестілік қағидасын практикада жүзеге асыру төмендегілерді қарастырады:

- балаларда позитивтік, әлеуметтік-бағытталған оқу уәжін қалыптастыруды;

- сабақтарды, сабақтан тыс және сыныптан тыс шараларды балалардың әрекетінің интербелсенді формасын пайдалану арқылы ұйымдастыруды;

– әрбір баланың шығармашылық мүмкіндігін ашуға; оның өзінің ойын білдіру; сынып, мектеп өміріне қатысу қажеттілігін жүзеге асыруға бағытталған сыныптан тыс жұмысты ұйымдастыруды білдіреді.

Жүйелілік және дәйектілік қағидасы. Жүйелілік қағидасы материалды шоғырландыра меңгеруді білдіреді. Жүйелілік материалды беруді ұйымдастыруда және оны беру дәйектілігінен («оңайдан қиынға қарай») байқалады және оқудың қолжетімділігімен және шамасы жететін деңгеймен қамтамасыз етеді.

Көрнекілік қағидасы. Көрнекілік жеке заттар мен құбылыстар туралы көріністерді құруға көмектеседі. Көрнекілік құралдар түсініктің пайда болуына көмектеседі, ал ойлау бұл көріністерді түсінікке айналдырады. «Алтын ереженің» терең мағынасына: оқи алатындарға барлығын, яғни көру арқылы қабылдауға не көрінетінін, естуге не естілетінін, дәм көмегімен дәмі барларды, ет сезіммен қабылдауға жанасу арқылы қолжетімділерді ұсынудың қажеттілігі жатады. Сонымен бірге бес сезім мүшелерінің ішінде ең ақпараттылығына, адамға барлық ақпараттың 80%-на жеткізетін көру екенін есте сақтау қажет. Бұған «мың рет естігенше, бір рет көрген артық» деген мақал да дәлел бола алады.

Көрнекіліктің көмегімен оқушылардың сөйлеу тілдік белсенділігін дамытатын, шынайы өмірлік жағдайлардағы практикалық әрекеттерге дайындауға көмектесетін оқу жағдайлары құрылады. Көрнекілік қағидасы лингвистикалық (мәнмәтін, таныс сөздері бар тілдегі жаңа сөздерді түсіндіру, синонимдер мен антонимдерді таңдау, мұғалімнің сөйлеу тілі және т.б.) және экстралингвистикалық құралдардың (бейнелеу құралдары, мимика, ишарат, қимылдар, заттарды көрсету, қоршаған шынайылық құбылыстарын бақылау және т.б.) көмегімен жүзеге асырылады. Оқу жұмысын ұйымдастырған кезде көру көрнекілігін ғана емес, сонымен бірге есту және басқа да (сондай-ақ қимылдық) сезінулерді пайдаланған дұрыс болады.

Сабақта көрнекі құралдарын пайдаланған кезде төмендегілерді орындау қажет:

- оқу міндетін шешу үшін көрнекіліктің қандай да бір түрін пайдаланудың болатынын ескеру;

- берілген құралдардың оқушылар үшін түсінікті болатынын ескеру;

- берілген оқу үдерісіндегі көрнекі құралдардың атқарымын ескеру: көрнекі құралдарды оқушыда оқытылатын зат, құбылыс немесе оқиға туралы нақты түсінік туғызу үшін пайдалануға болады ма; көрнекі құралдарды олармен қандай да бір әрекет жасау үшін пайдалануға болады ма; көрнекі құралдарды дерексіз түсініктердің көрнекі тірегі ретінде пайдалануға болады ма;

- оқушылардың жасы мен жеке ерекшеліктерін білу: көрнекі материал ашық түсті және қызықты болуға тиісті, алайда көрнекілік сонша көп болмау керек, себебі «ерекше балалардың» қабылдауы мен зейінінің төменгі көлемі әрбір көрнекілікті мұқият зерттеуге мүмкіндік бермейді;

- танылатын нысан туралы оқушылардың білім деңгейін ескеру: көрнекі құралдардың балаларға түсініктілерін және тақырып оқылатын көлемде ғана пайдалану керек;

- көрнекі құрал суреттерді немесе заттарды енжар қарауға емес, оларды тануына көмектесуге міндетті [8].

Қолжетімділік пен күшіне сәйкестік қағидасы:

- оқушылардың мүмкіндіктеріне барабар және білім алу қажеттіліктеріне сәйкес педагогикалық технологияларды, әдістерді, тәсілдерді, оқу жұмысын ұйымдастыру формасын қолдану;

- оқушылардың оқудағы жетістіктерін, оқу және оқудан тыс әрекеттерінің өнімдерін бағалауда олардың мүмкіндіктеріне барабар тәсілдерді пайдалану.

Оқушылардың жас және типологиялық ерекшеліктерін ескеру қағидасы оқытуды дараландыруды, яғни оқытудың әдістерін, тәсілдерін, қарқынын таңдағанда оқушылардың айырмашылықтарын, олардың оқуға деген қабілетінің даму деңгейін есепке алуды білдіреді. Берілген үдерісті жүзеге асыру төмендегілерді талап етеді:

- мүмкіндігі шектеулі баланың меңгеріуіне берілетін оқу материалының мазмұнын бейімдеу және түрлендіру;

- қажетті оқу және дидактикалық материалдардың және т.б. барын бейімдеу немесе жаңадан әзірлеу.

Жалпы білім беру ұйымдарындағы мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім берудің жалпы әдістемелік қағидаларын жүзеге асыру үдерісі келесі мазмұндық және ұйымдық жолдар, тәсілдер мен формаларға негізделеді:

1. Оқушының, мүмкіндігі шектеулі баланың, академиялық білім мен өмірлік құзыреттілікті дамыту бойынша жеке оқу жоспары мен жеке білім беру бағдарламасы.

2. Мүмкіндігі шектеулі баланы білім беру ұйымында және одан тыс жерде әлеуметтік оңалту.

3. Мүмкіндігі шектеулі баланы оқу және әлеуметтену үдерісінде психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу.

4. Білім беру ұйымындағы психологиялық-педагогикалық консилиум.

5. Мүмкіндігі шектеулі баланың психологиялық-педагогикалық жеке даму картасы.

6. Мүмкіндігі шектеулі баланың оқушы портфолиосы.

7. Мұғалімнің арнайы білім беру элементі бар жалпы білім беру саласындағы, әлеуметтік бейімдеу мен оңалту саласындағы құзыреттілігі.

8. Жалпы білім беру ұйымдары мұғалімдерінің инклюзивтік білім беру саласындағы біліктілігін арттыру.

9. Инклюзивтік білім беру жағдайындағы мүмкіндіктері шектеулі балалардың білім беру стандарттарына сәйкес білім беру бағдарламасының пәндерін меңгерудің жұмыс бағдарламалары.

10. Мүмкіндігі шектеулі баланы оқу үдерісінде тьюторлық сүйемеледеу.

11. Тьюторларды жоғары мектепте дайындау.

12. Бейімделме білім беру ортасы – жалпы білім беру ұйымдарының сыныптары мен басқа жайларының қолжетімділігі (кедергілерді жою, ұйымдату, жағымды ортамен қамтамасыз ету).

13. Бейімделме білім беру ортасы – білім беру үдерісіне қажетті құралдармен және технологиялармен (жайлы және тиімді қолжетімділікпен қамтамасыз ететін техникалық құраладар) жабдықтау.

14. Бейімделме білім беру ортасы – оқыту мен әлеуметтендірудің түзете дамытушылық заттық ортасы.

15. Бейімделме білім беру ортасы – демалуға, жұмысқа қабілеттілікті қайтадан қалпына келтіруге арналған жайларды (аймақтарды) құру.

16. Оқушылар ұжымын ұйымдастыру, серіктестік, өзара әрекеттену және өзара көмек дағдыларын дамыту.

17. Ұйымның тәрбиелеу жүйесінің білім алу үдерісінің қатысушыларының толерантты қабылдауы мен қатынасын дамытуға және қалыптастыруға бағытталуы.

Демек, инклюзивтік білім берудің барлық деңгейлерінде төменде берілгендерді қамтитын және жүзеге асуға тиісті шаралар кешені:

- кедергісіз ортаны құру үшін білім беру ұйымдарын техникалық жабдықтандыру (пандустар, көтергіштер, арнайы жабдықталған дәретханалар, емдік денешынықтыру кабинеттері, психомоторлық түзету кабинеттері, логопедиялық және дефектологтар мен психологтармен өтетін түзету сабақтарына арналған бөлмелер, медициналық кабинет, спорт залы және т.б.);

- білім беру ұйымдарындағы мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды бейімдеуге арналған психологиялық жайлы жағдайларды құру;

- медициналық-психологиялық-педагогикалық жайлы ортаны құру;

- мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға арналған бейімделген білім беру бағдарламалары;

- мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға арналған жеке бағдарламалар мен сабақ жоспарлары.

Аталған шараларды жан-жақты қарастырып көрейік.

Кедергісіз білім беру ортасын жобалағанда және үлгілегенде есепке алынуға міндетті ерекше қағидалар:

1. Қауіпсіздік баланың қорғаншақтығын және қорқыныш сезімін төмендетуге мүмкіндік беретін белгілі бір заттық және кеңістіктік ортаны ұйымдастыруды білдіреді. Ол қорғанудың қолжетімді ережелері мен құралдарын пайдалана отырып, еркін бағдарлау, қозғалу және қажетті әрекеттерді орындау мүмкіндігіне ие болады.

2. Мәдени мәнді нысандардың мол болуы. Білім беру ортасы баланы тұрақты түрде сан алуан түрлі ақпарат тасушылармен (қоршаған әлем туралы белгілі бір мәліметтерді береді) қамтамасыз етуі, оның танымдық белсенділігін, еріксіз және ерікті зейінін, әрекетін айтарлықтай ынталандырады.

3. Дене тұрғысынан болатын кедергілерді жоюға (есіктің кеңдігі, пандустар, ұстағыштар) бағытталған ортаның қолжетімділігі, халықтың шағын топтары үшін өзекті болады.

4. Полисенсорлық қабылдауға арналған қолжетімділік білім беру ортасының жеке нысандарды, сондай-ақ қатынаста тұрған нысандарды қабылдау кезіндегі әр түрлі сезім мүшелерінен келген ақпаратты қабылдау мүмкіндігін ынталандырады және онымен қамтамасыз ететінін білдіреді. Бұл мүмкіндіктері шектеулі балаларда сенсорлық бұзылыстардың болатына байланысты өте маңызды болады.

5. Мағыналық тәртіптілік. Білім беру ортадағы қатынастардың барлық түрлерінің түсінуі мен орындалуы баланың өмірлік әрекетінің тиімділігін барынша арттыратын белгілі бір ережелер жүйесіне сәйкес ұйымдастырылатынын білдіреді.

6. Әлеуметтік қатынастар жүйесіне бату. Білім беру орта ұйымды баланы оқиғалық ортақтықпен қамтамасыз етеді, оның айналасындағы адамдармен өзара белсенді әрекеттенуі мен серіктестігін ынталандырады.

7. Дамытушы мінез. Баланың өздігінен немесе айналасындағылардың көмегімен жеңе алатын ойдан шығарылған кедергілер жүйесінің барлығын білдіреді.

8. Шынайы және мүмкін болатын танымдық мүмкіндіктерді қорғау мен дамытуға бағыттау. Білім беру орта ұйымы баланың алдына өзекті және жақын даму аймағында жұмыс істеу қажеттілігін қояды. Аталған қағида арнайы білім беру саласында маңыздылардың бірі болып табылады [9].

Мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды білім беру ұйымдарында бейімдеу үшін психологиялық жағымды жағдай құру ол қоршаған заттық-практикалық ортаны құрудан басталады. Сонымен бірге бала үшін психологиялық жайлылықтың маңызды компоненттерінің біріне оның сыныптағы оқу орны болып табылады. Оқушыларды инклюзивтік сыныпта отырғызу мәселелерін шешуде ұстанатын кейбір ережелер [10]:

- «ерекше балаларға» олар үшін ең ыңғайлы деген орындарды ұсыну;
- «ерекше балаларды» ынталы және үлгерімі жақсы оқушылардың немесе жағымды рөлдік үлгі болып табылатын оқушылардың жанына отырғызған дұрыс болады;
  - алаңдатпа заттарға жақын отырғызуға болмайды;
- қауіпсіз, кедергілерден бос ортамен және қозғалу үшін қажетті кеңістікпен қамтамасыз ету;
- тақтаны бөгде заттармен толтырмау керек;
- «ерекше бала» отыратын жер тыныш және жайлы болуға міндетті;
- сабақ оқитын орындар оқушылар сабақ кезінде иілімді топтарда жұмыс істей алатындай және өзара әрекеттене алатындай етіп ұйымдастыру керек.

Білім беру ұйымдарында оқитын мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды бейімдеуге арналған медициналық-психологиялық-педагогикалық жағымды ортаны құру, өз кезегінде төмендегілерді білдіреді:

– инклюзивтік ұйымдарда білім беру үдерісін жобалау мен ұйымдастыруға қатысуға психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мамандарын тарту;

– әдістемелік және психологиялық-педагогикалық қолдауға қатысуға мектеп мамандарын, сондай-ақ «сыртқы» әлеуметтік серіктестіктерден: оңалту орталықтарынан, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінен және басқа да қоғамдық ұйымдардан тарту;

– серіктестік рухында ата-аналармен өзара әрекеттесуді ұйымдастыру.

Келесі талапты – мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға арналған бейімделген білім беру бағдарламаларын сипаттағанда, даму бұзылыстары бар оқушылардың психикалық қызметтерінің дамуының өзіндік ерекшеліктері оқу жоспарларын өзгертуді, өзіндік бағдарламаларды пайдалануды, оқу материалын қайтадан бөлуді және оны өтудің қарқынын өзгертуді, яғни оқу материалын бейімдеуді талап ететінін атап өткен дұрыс.

Білім беру бағдарламаларын бейімдеу бойынша жұмысы жалпы білім беру мектептерінің педагогтары мен әкімшілігінен арнайы (түзету) педагогика мен психология бойынша белгілі бір білімді, сондай-ақ шығармашылық пен дербестілікті байқатуды талап етеді. Жалпы білім беру ұйымдарының педагогтары үшін дамуында әр түрлі бұзылыстары бар балалардың даму ерекшеліктерін ғана емес, сонымен бірге арнайы (түзету) білім берудің өзіндік мазмұнын да білу маңызды. Сонымен бірге бұл жұмыстың жаңашылдығы мен күрделілігіне қарамастан, дәл осы жұмыс барлық оқушыларды тең қолжетімділікпен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Жоғарыда көрсетілгендей, мүмкіндіктері шектеулі балаларға және т.б. арналған жеке бағдарламалар мен сабақ жоспарын құру инклюзивті білім беруді жүзеге асырудың маңызды талаптарының бірі болып табылады. Жеке бағдарлама бұл баланы белгілі бір уақыт ішінде оқыту үшін оңтайлы болып табылатын сәттерге назар аударады. Дұрыс пайдаланған жағдайда, бұндай бағдарламалар күнделікті педагогикалық практикада тамаша көмекші бола алады.

Оқытудың жеке бағдарламасын құру үдерісінде оның құрылымының сатылы табиғатын түсінген пайдалы болады. Бұл бағдарлама кең мағыналы мақсаттар мен міндеттерді тұжырымдаудан басталып, кейіннен назарды оқытудың нақты, «технологиялық» міндеттеріне шоғырландырылады. Жоспардың құрылымын белгілі бір блок-нобай ретінде құрамдастыру ұсынылады:

–Оқушының болашақтағы және өмірлік жоспарларынан күтілетінді анықтау.

- Жүргізілген кешенді бағалаудың жиынтық нәтижесі.
- Ұзақ мерзімді мақсаттарды анықтау.
- Тәртіпті қалыптастыру бойынша міндеттер.
- Жетістіктер көрсеткіштері.
- Оқытуға инклюзивтік стратегиялар мен тәсілдер.

–Мониторингті өткізуге және бағдарламаны қайтадан қарауға кететін уақыт пен стратегияны анықтау [10].

Педагог оқушымен жекеше жұмыс жүргізгенде оқытудың полисенсорлық немесе баланың сақталған атқарымдарын (мысалы, диктантты тапсырманың басқа түрімен ауыстыру) тірек ету түріндегі тәсілдерін қолдануға міндетті. Түзету сабақтарының мазмұнын әзірлеу, лексикалық-грамматикалық материалдарды таңдау жалпы білім беру пәндерінің тақырыптық жоспарын тірек ете отырып жүргізілуге міндетті.

Жеке әдістемелік қағидалар

Инклюзивтік білім беру сабақтарды жоспарлау және ұйымдастыру кезінде сақталуға міндетті арнайы дидактикалық қағидаларға негізделеді [8].

1. Педагогикалық оптимизм қағидасы. Педагогикалық оптимизм қағидасы жеке түзете дамыту бағдарламасының басталуын, барысын және нәтижесін болжауға мүмкіндік беретін және оқытудың дамудағы жетекші рөлін білдіретін Л.С.Выготскийдің «бала дамуының жақын аймағы» туралы идеясын тірек етеді. Педагогикалық оптимизм қағидасы адамның дамуы жеткен деңгейінде тұрып қалып, одан жоғарыға көтерілуі мүмкін емес деген «төбе» теориясын қабылдамайды.

2. Білім берудің түзету-өтемдік бағыттылық қағидасы. Бұл қағида мүмкіндігі шектеулі баланың күшті жақтарын тірек етуді, білім беру үдерісін сақталған талдауыштарды, даму кемшілігі табиғатының ерекшелігіне сәйкес ағзаның атқарымы мен жүйесін пайдалана отырып құруды білдіреді.

3. Білім берудің әлеуметтік-бейімдеуіш бағыттылық қағидасы адамды қоршаған әлеуметтік мәдени ортадағы өмірге психологиялық дайындауға және әлеуметтік құзыреттіліктің әр түрлі құрылымын қалыптастыруға, «әлеуметтік түсіп қалуды» жеңуге немесе біршама азайтуға мүмкіндік береді.

4. Оқыту мен тәрбиелеудегі әрекеттік тәсілдеме қағидасы. Бұл қағида педагогтың басшылығымен («жүппен», «шағын топпен» жұмыс) сөйлеу тілдік қатынасты үнемі қолдануға деген қажеттілікті тудыра отырып, осындай қатынасқа арналған табиғи жағдай туғызатын ұжымдық заттық-практикалық әрекеттерді таратуға мүмкіндік береді.

5. Сараланған және жекеше тәсілдеме қағидасы. Ұжымдық оқу үдерісі жағдайындағы мүмкіндіктері шектеулі балаларға қатысты сараланған тәсілдеме вариативтік, типологиялық ерекшеліктердің болуына шартты болады. Жекеше тәсілдеме сараланған тәсілдеменің нақтыламасы болып табылады. Ол әрбір баланың жеке ерекшеліктерін, сондай-ақ оның «ерекше балаларға» тән өзіндік ерешеліктерін есепке ала отырып, оқытудың жағымды жағдайын құруға бағытталған.

Педагог үшін сабақта ең қиыны мүмкіндіктері шектеулі балалардың жеке мүмкіндіктері мен білім беру стандартын орындау қажеттілігінің арақатынасын белгілеу болып табылады. Инклюзивтік сыныпта сабақты жоспарлау жалпы білім беру міндеттерімен (білім алу қажеттіліктерін

мемлекеттік стандарт аясында қанағаттандыру) бірге түзете дамыту міндеттерін де қамтуға міндетті.

Жеке әдістемелік қағидаларға қосу қажет болатын қағидалар [11]:

1. Диагностика мен түзетудің бірлік қағидасы. Алдын ала тексеру баланың дамуындағы қиындықтарын сипаты мен қарқынын анықтауға, олардың туындауы мүмкін болатын себептері туралы дәйектеме жасауға, түзету жұмысының мақсаты мен міндеттерін тұжырымдауға мүмкіндік береді. Ал баланың жеке басының, тәртібінің және әрекетінің өзгеруін, оның эмоциялық жағдайының динамикасын, сезімі мен күйзелісін тұрақты түрде бақылау тәрбиеленушімен жұмыс бағдарламасын уақытында түзетуге және оңтайландыруға көмектеседі.

2. Түзету, сақтандыру және дамыту міндеттерінің жүйелілік қағидасы. Тұлғаның дамуының барлық аспектілері өзара байланысты және өзара шартты.

3. Түзетудің әрекеттілік қағидасы. Көрсетілген қағида А.Н.Леонтьев пен Д.Б.Элькониннің еңбектерінде құрастырылған баланың психикалық даму теориясына негізделген. Аталған қағида түзете дамыту әсерінің ең басты тәсіліне баланың белсенді әрекетін ұйымдастыру жатады.

4. Дамудың қалыптылық қағидасы немесе онтогенетикалық қағидасы психикалық және жеке тұлғалық даму барысы нормативтік көрсеткіштерге міндетті түрде сәйкес болуға тиісті, бірақ та әрбір тұлғаның нақты даму жолы қайталанбайды және ерекше болады. Осы қағиданың теориялық негізі отандық психологтардың еңбектерінде қаланған.

5. «Төменнен жоғарыға» түзету қағидасы баланың «өзекті даму» аймағындағы бар қабілеттерді жаттықтыру мен машықтандыруды білдіреді.

6. «Жоғарыдан төменге» түзету қағидасы мен Л.С.Выготский ұсынған дамыта оқыту қағидасы негізгі мазмұны «бала дамуының жақын аймағын құру» болып табылатын, түзету жұмысының бағыттылығын, сондай-ақ психологиялық жаңадан пайда болуды дер кезінде қалыптастыруды ашып көрсетеді.

7. Психологиялық түзете әсер ету тәсілдерінің кешенділік қағидасы мектепке дейінгі білім беру ұйымындағы педагогтың жұмысында барлық сан алуан түрлі тәсілдерді, техника мен әдістерді пайдалану қажеттілігін білдіреді.

8. Баламен жұмысқа әлеуметтік жақын қоршаған ортаны белсенді тарту қағидасы баланы дамыту мен түзетудегі жанұяның, балабақшаның рөлімен анықталады. Бала әлеуметтік қатынастардың біртұтас жүйесінде олардан бөлінбей және олармен бірлікте дамиды.

Педагогтар естуге үйренуге, дәйекті, шыдамды болуға, әрбір баланы оқытудың жеке түріне сыйласымдылықпен қарауға үйренуге міндетті. Сонымен бірге оларға қажетті:

– балалар әр түрлі, әр түрлі жылдамдықпен оқитынын түсіну және сабақтарды осы айырмашылықтарды есепке ала отырып жоспарлау;

– әрекеттерді бекітілген оқу жоспарына сәйкес емес, жағдайға қарай жоспарлау;

– барлық балалардың мектепке келуі және оқу үдерісін оңтайландыру үшін ата-аналармен ынтымақтастықта болу;

– сыныптағы барлық балалардың және әрқайсысының жеке-жеке талабына икемділікпен және шығармашылықпен жауап беру;

– әрбір сыныптағы балалардың бір бөлігі оқуда белгілі бір қиындықтөретінін білу.

Сонымен бірге сабақ берудің келесі тәсілдемесін – балаға бағытталған белсенді тәсілдерді пайдалану керек. Бұл тәсілдер:

–барлық балаларға бірге ойнауға, оқуға және жауапкершілікті бөлісуге көмектеседі;

–оқудағы қиындықтардың деңгейі мен ауырлығын төмендетеді және бұл қиындықтардың дамуына жол бермейді;

–тәртіп мәселелерін шешеді;

–оқу жоспарында күнделікті өмірде пайдаланылатын дағдыларды іске қосады;

–оқытуды қызықты етеді;

–өткен материалды мектептегі және үйдегі жағдайлармен байланыстырады;

–балалардың қызығушылықтарын қолдау үшін оқыту тәсілдері мен жылдамдығын түрлендіруге және оларға олардың жеке қарқынына сәйкес оқуға мүмкіндік береді;

–сыныптағы өзара қарым-қатынасты жақсартады;

–мұғалімге өзінің дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Оқу сыныбындағы қарым-қатынас. Жақсы, түсінікті қарым-қатынас барлық балаларды оқыту және сабақ беру үшін өте маңызды. Педагогтар:

–қарапайым, түсінікті тілмен сөйлеуге, материалды логикалық тұрғыда дәйектілікпен беруге;

–сөйлеу тілдік емес қатынас тәсілдерін білуге және дұрыс орындауға, дене тілін түсінуге, дауыс үндестілігін, бет-әлпеттің және т.б. байқалымдарды ажыратуға;

–сөйлеу тілін қолдана алмайтын, нашар еститін немесе туған тілі оқу тілінен ерекшеленетін балаларға көмектесу үшін қарым-қатынас тәсілдерін пайдалануға икемді болуға;

–басым бөлігінде қатынастың бақылауға жатпайтын, амандасу және қолдау тәсілдерін пайдалануға;

–«ерекше балаларға», сөйлеу тілін пайдалана алмайтындарға, нашар еститіндерге немесе ана тілі оқыту тілінен басқа балаларға көмектесу үшін қатынас тәсілдерін пайдалануда икемді болуға;

–балалардың шаршауының алдын алу үшін қатынаста уақытылы үзілістер жасап отыруға;

–оқу материалының барынша аудиовизуальды тұрғыда қолжетімді болуын қадағалауға міндетті [12].

Жиі және уақытылы үзілістер. Мүмкіндіктері шектеулі балалардың басым бөлігінің жұмысы жоспарлы, құрамдастырылған, сол мезетте икемді болуға тиісті. Бұл үшін үзілістерді әлсін-әлсін жасап отыру қажет. Олар әсіресе оқуда, қабылдауда және тәртібінде мәселелері бар, сонымен бірге созылмалы аурулары бар «ерекше балалар» үшін өте маңызды болуы мүмкін. Үзілістер оларға зейінін шоғырландыруы мен назарын сақтауға көмектеседі, ал ол олардың білім алуда білімді барлығымен бірдей көлемде алу мүмкіндіктерінің деңгейін жоғарылатады. Қимыл-қозғалыс және дене қимылының тепе-теңдігін сақтауда қиындықтары бар мүмкіндіктері шектеулі балаларға дене жағдайын әлсін-әлсін өзгертіп тұру пайдалы болады. Сабақ оқытудың икемді тәсілі балаларға үзілістер жасауға және әрекетті оған қарағанда жайлылық әрекетке ауыстыру мүмкіндігін беруге міндетті.

Мүмкіндіктері шектеулі балаларға келесі ережелер жүйесі ұсынылады:

1. Міндетті түрде қатал күн тәртібі мен нақты түзім.
2. Сабақ кестесін оқу.
3. Кестенің көрнекілігі үшін суреттерді, белгілерді пайдалану.
4. Күні бойғы оқиғалардың дәйектілігін бақылау.
5. Күн тәртібінің өзгеруін балалар мен ата-аналарға уақытында хабарлау.
6. Балалармен бірге әрекеттердің көрнекілік алгоритмін жасау.
7. Сабақтың ұзақтығы 45 минуттан артық емес, сергіту сәті екіден кем болмайды.
8. Емтихан және бақылау жұмыстары кезінде тапсырманы орындауға берілетін уақытты ұзарту, ал қажет болған жағдайда жеке сыныптық жайларды пайдалану.

Егер сабақ кезеңдерін құру туралы сөз қозғалса, онда ұсынылған және ұстану қажет болатын ережелер:

1. Зерде даму бұзылыстары бар мүмкіндіктері шектеулі балалармен сабақтың басталуын өткен материалды қайталаудан бастаған дұрыс болады.

2. Сабақтың негізгі барысы барынша жекелендірілген болуға тиісті.

Жұмыстың бірінші нұсқасы – «әдеттегі» балалар тапсырманы карточка бойынша орындай отырып, жаңа тақырыпты пысықтайды. Бұл кезде педагог жаңа тақырыпты «қолжетімді» нұсқада мүмкіндіктері шектеулі оқушыларға түсіндіреді. Бұл жағдайда пайдаланылатындар: көрнекілік (әрбір әрекет немесе сөз суретпен, сызбамен, карточкамен, практикалық әрекетпен нақтылануға тиісті); бір әрекеттен немесе түсініктен басқаға біртіндеп көшу; әрбір әрекет педагогтың жалпылама, көп сөзді емес, қысқа да нақты сөйлеу тілімен сүйемелденеді, яғни сөйлеу тілдік ақпарат аз көлемде меңгеріледі. Ары қарай материал бекітіледі. Бір немесе екі оқушы тапсырманы бүкіл сыныптың алдында орындайды. Педагог белсенді көмектеседі. Содан кейін мүмкіндіктері шектеулі балалар жаңа тақырыппен байланысты жеке тапсырмаларды орындайды, ал бұл кезде педагог «әдеттегі» балалардың орындаған тапсырмаларын тексереді.

Екінші нұсқа – педагог жаңа тапсырманы барлығы үшін түсіндіруге кіріседі. Бұл кезде жалпы түсіндіруге өзінің көлемі бойынша да, материалдың

мазмұны бойынша да тек қарапайым тақырыптарды таңдау керек. Сондай-ақ алгоритм мен көрнекілікті пайдалану туралы ұмытпау керек. Ары қарай күшті оқушыларға жеке тапсырмаларды өздігінен орындауды тапсырады, бұл кезде әлсіз оқушыларға жаңа тақырыптың мазмұнын тағы бір рет түсіндіру керек, содан кейін ғана оларға өздігінен орындалатын тапсырмаларды ұсынуға болады, содан кейін күшті оқушылардың орындаған тапсырмаларын тексеруге көшуге болады [13].

Мүмкіндіктері шектеулі балаларға ұсынылатын әрбір тапсырма әрекеттердің белгілі бір алгоритміне жауап беруге тиісті.

Ауызша тапсырмаларды орындауға ұсынылатын алгоритмдер:

–педагог тапсырманың өзін айтады (яғни «біз не істейміз») – балалар немесе бір бала тапсырманы педагогтан кейін қайталайды; тірек сөздер немесе тірек сөйлемдер бар карточкаларды да пайдалануға болады;

–педагог тапсырманы қалай орындайтынын айтады: бастапқыда нені, содан кейін нені, нәтижесінде не болады – балалар немесе бала мұғалімнің артынан қайталайды. Бұл жерде әрекеттердің алгоритмі бар карточкаларды, иллюстрацияларды, тапсырманы орындау алгоритмін бейнелейтін схема, кестелерді пайдалану керек;

–тапсырманы өзін қадамдық орындау: тапсырманы неден бастағанымызға қайтадан ораламыз – балалар орындайды, мұғаліммен бірге тексереді;

–тапсырманы орындауды қорытынды тексеру, қателерді есепке алу (мұғалім айтады, содан кейін балалар).

Жазбаша тапсырмалар:

–педагог тапсырманың өзін айтады (яғни «біз не істейміз») – балалар немесе бір бала тапсырманы педагогтан кейін қайталайды; тірек сөздер немесе тірек сөйлемдер бар карточкаларды да пайдалануға болады;

–балаларға өздігінен орындауға арналған тапсырмалары бар карточкалар (әрекеттің алгоритмі карточканың өзіне немесе тақтаға жазылады; сынып қабырғаларында осындай тапсырмаларды орындаудың алгоритмі бар кестелер мен сызбалар ілінген) таратылады;

–тапсырмаларды тексеру: педагог тапсырманы әрбір баланың жанына келіп, жеке тексере алады; педагог әрбір баладан тапсырмада не шыққанын ауызша айтып беруін сұрайды немесе бір бала жауап береді, басқа балалар оны өздерінің карточкаларында дұрыс орындағандарын тексереді; бұл кезде барлық қателер және оларды жою тәсілдері ауызша айтылады.

Сабаққа қойылатын негізгі талаптардың біреуіне мүмкіндіктері шектеулі балалардың зейінінің әлсіз екендігін, олардың тез шаршайтынын және біркелкі әрекеттерден тез жалығып кететіндігін есепке алу жатады. Сондықтан педагог сабақта әрекеттердің әр түрін өзгертіп отыруға міндетті:

–сабақты жадын, зейінін жаттықтыратын тапсырмалардан бастау;

–күрделі зерделік тапсырмаларды тек сабақтың ортасында ғана пайдалану;

–оқытумен байланысты тапсырмалар мен тек түзету бағытындағы тапсырмаларды (көру гимнастикасын, ұсақ қимылды дамытуға арналған

тапсырмаларды, қабылдау мен ойлауды дамытуға арналған тапсырмаларды пайдалану) кезектестіру;

–тосынсыйлық, ойын сәттерін, жарысу сәттерін, шиеленісті, рөлдік ойындарды, мини-қойылымдарды (яғни балалардың эмоциясын қозғайтын және білімді өмірмен байланыстыратын барлық әрекеттерді) пайдалану [13].

Қорытындылай келе, «әдеттегі балаларда» «ерекше балалармен» қарым-қатынас мәдениетін дамытудың, олармен дұрыс емес қатынас жасау қорқынышын төмендетудің маңыздылығын атап өту керек. Бұл үшін оларды жалпы этикет ережелерімен таныстыру қажет. Берілген ережелерді мүмкіндіктері шектеулі адамдар ең бірінші құрастырған К.Мейердің (Қолжетімділіктің ұлттық орталығы АҚШ) ережелерінің негізінде құрастырған.

Этикеттің жалпы 10 ережесі

1. «Ерекше балалармен» сөйлескеніңізде, әңгімелесу кезінде бірге болатын баланы алып жүрушіге немесе сурдо аудармашыға емес, тікелей өзімен сөйлесіңіз.

2. Сізді «ерекше баламен\адаммен» таныстырғанда, оның қолын қысу табиғи жағдай. Қолын қозғауға қиналғандар немесе жасанды мүшені пайдаланатын адам өзіне қолжетімді қолмен – оң қолымен немесе сол қолымен қол алыса алады.

3. Нашар көретін немесе мүлдем көрмейтін «ерекше баламен» кезескенде, өзіңізді және өзіңізбен бірге келген адамдарды атаңыз. Егер топта ортақ тақырыпта әңгіме жүріп жатса, онда сол сәтте кімге сөйлегеніңізді және өзіңізді атауды ұмытпаңыз.

4. Егер сіз көмек ұсынсаңыз, онда оны қабылдағанша күтіңіз, содан кейін нені және қалай істеу керектігін сұраңыз. Егер сіз түсінбесеңіз, онда ұялмай, қайтадан сұраңыз.

5. «Ерекше балаларды» есімдері бойынша атаңыз, ал жасөспірімдер мен одан ересектерге үлкен адамдарға қарағандай қараңыз.

6. Біреудің мүгедектік арбасына сүйену немесе асылу, оның иесіне сүйену мен асылу дегенмен бірдей. Мүгедектік арба – бұл адам пайдаланатын оның өзіндік жеке кеңістігінің бөлігі. (Педагогтар үшін де және балалар үшін де).

7. Қарым-қатынасқа түсуге қиналатын «ерекше баламен» сөйлескенде, оның сөзін мұқият тыңдаңыз. Сөйлегенін өзі аяқтағанша, шыдамды болыңыз, күтіңіз. Оны жөндемеңіз және ол үшін оның сөзін аяқтамаңыз. Егер оның айтқан сөзін ұқпасаңыз, қайтадан сұрауға ұялмаңыз.

8. Мүгедектік арбаны немесе балдақты пайдаланатын «ерекше баламен» сөйлескенде, сіздің көзіңіз бен оның көзінің бір деңгейде болатындай етіп орналасыңыз. Сізге сөйлесуге жеңіл болады, ал сөйлесіп тұрған адамға басын шалқайтудың керегі болмайды.

9. Нашар еститін «ерекше баланың» көңілін өзіңізге аудару үшін қол бұлғаңыз немесе иығынан қағыңыз. Көзіне тура қараңыз, анық сөйлеңіз, алайда нашар еститін балалардың барлығы еріннен оқи бермейді. Еріннен оқи

білетіндермен сөйлескенде, сізге жарық түсетіндей, сіз жақсы көрінеіндей жерге орналасыңыз, сізге ештеңенің бөгет болмауын және жауып тұрмауын қадағалаңыз.

10. Егер көрмейтін немесе естімейтін «ерекше балаға» қапысызда «көрісерміз» немесе «ол туралы естідің бе?» деп айтып қалсаңыз, қысылмаңыз.

Қорытынды

Инклюзивтік білім беру мүгедектілікті түсінудегі әлеуметтік тәсілдемені және көптеген халықаралық құқықтық құжаттарда бекітілген мүмкіндіктері шектеулі тұлғалардың білім алуға деген құқықтарын жүзе асырудың бейнесі болып табылады.

Инклюзивтік білім беру талаптар кешенінсіз (сәйкес нормативтік-құқықтың базаның болуы, білім беру ортасының бейімделуі, білім беру бірлестігінің мүмкіндіктері шектеулі балаларды қабылдауға дайындығы және

т.б.) жүзеге асыру мүмкін болмайтын көп факторлы құбылысты білдіреді. Бұл кешенде негізге алынатын, сол себепті маңызды фактор болып есептелетін шартқа инклюзивтік педагогиканың қағидалар жүйесін анықтау және оларды білім берудің мектепке дейінгі, мектептік, кәсіптік-техникалық ұйымдарында және жоғары оқу орындарында практикаға ендіру жатады.

Негізгі, жалпы әдістемелік және жеке әдістемелік қағидаларды есепке алу деңгейі инклюзивтік білім беру жүйесін басқарудың әр түрлі деңгейінде сараланғанына қарамастан, оларды көрсетілген жүйенің әрбір қатысушысы түсінуге тиісті.

Мүмкіндіктері шектеулі балаларға инклюзивтік білім берудің құндылығы мен негізге алынатын қағидаларының; Қазақстан Республикасының инклюзивтік білім беру саласындағы мемлекеттік саясат қағидаларының; инклюзивтік педагогиканың негізгі, жалпы әдістемелік, және жеке әдістемелік қағидаларының жиынтығы инклюзивтік білім беру жүйесі туралы біртұтас көріністі ғана құрамайды, сонымен бірге инклюзивтік сыныптағы сабақта ғылыми негізделген педагогикалық реттеуші құрал болып табылады. Олар бар байланыс, талаптар, әрекеттер мен нәтижелерді көрсетудің негізінде педагогтың нақты міндеттерге қолжеткізуге арналған әрекеттердің белгілі бір бейнесін білдіреді.

Аталған жалпы және ерекше қағидалар балаларды инклюзивтік мектеп жағдайында оқыту мен тәрбиелеудің негізгі міндеттерін шешуді қамтамасыз ететін, бейімделген, кедергісіз ортаны, сондай-ақ білім берудің бір тұтас ортасын жобалаған және үлгілеген кездегі негізгі бағдар рөлін атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml
2. Гусева С.В. Основные принципы инклюзивного образования детей с ОВЗ в общеобразовательном учреждении; подходы и способы его реализации. <http://www.valeocentre.ru/06.html>
3. URL: <http://inclusion.vzaimodeystvie.ru/news/i-vse-taki-obuchenie>

4. Инклюзивное образование: проблемы совершенствования образовательной политики и системы: 19-20 маусым 2008 ж. халықаралық конференция материалдары – СПб. А.И. Герцен атындағы РМПУ баспасы, 2008. – 215-бет.
5. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Астана, 2010.
6. Бушная Н.В. Модель инклюзивного воспитательного пространства в условиях гимназии мегаполиса//Ресурсные материалы по вопросам инклюзивного образования и образования для устойчивого развития. – Международное бюро просвещения ЮНЕСКО Сообщество практики по развитию куррикулума в СНГ, 2009. - 33-бет.
7. Педагогика. Педагогикалық жоғары оқу орындары мен педагогикалық колледждер студенттеріне арналған оқу құралы / И.П. Пидкасистыйдың редакциясымен. - М.: Ресейдің педагогикалық қоғамы, 1998. – 640-бет, 129-192-беттер.
8. Инклюзивное образование: Стратегии ОДВ для всех детей /Петерс Сьюзен Дж. / Т.В. Марченко, В.В. Митрофаненко, В.С. Ткаченко редакциясымен; ағылшын тілінен аударған Ю. В. Мельник. – Ставрополь: ГОУВПО «СевКавГТУ», 2010. – 124-бет.
9. Формирование безбарьерной образовательной среды для учащихся с ограниченными возможностями здоровья (әдістемелік құрал). – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2014. – 66-бет.
10. Мовкебаева З.А., Оралканова И.О., Денисова И.А., Жакупова Д.С. Инклюзивное образование.Оқу құралы. - Алматы: ДК «Сагаутдинова М.Ш.», 2013. – 200-бет.
11. Абдрахманова Р.Ф. Инклюзивное образование в общеразвивающем детском саду// <http://festival.1september.ru/articles/626785/>.
12. Школа, открытая для всех. Мүгедек балалармен жұмыс істейтін жалпы білім беру мектептеріне арналған құрал. Мәскеу, 2003. – 36-бет.
13. Мовкебаева З.А., Оралканова И.О., Денисова И.А., Жакупова Д.С. Методические рекомендации по подготовке педагогов к внедрению инклюзивного образования. - Алматы: ДК «Сагаутдинова М.Ш.», 2013. – 165-бет.

Десять общих правил этикета для работников общественных служб /составитель К.Мейер, Национальный центр доступности, США. - <http://zdd.1september.ru/articlef.php?ID=200801204>

Содержание

Введение	35
1 Основопологающие принципы и ценности инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями развития	36

2	Принципы государственной политики Республики Казахстан в области инклюзивного образования	44
3	Внедрение принципов инклюзивной педагогики в организации образования	48
	Заключение	63
	Список использованных источников	64

Введение

Инклюзивное образование – относительно новая для образовательной практики Республики Казахстан философия, в которой реализуется принцип «научения жить вместе», построенный на гуманистических началах. Согласно этому инклюзивному подходу, все учащиеся обучаются в общеобразовательной школе, где создается комфортное адаптивное

образовательное пространство, отвечающее потребностям всех без исключения детей. В целом, инклюзивный подход предполагает:

- принятие философии инклюзии всеми участниками образовательного процесса;

- понимание различных образовательных потребностей детей и предоставление услуг в соответствии с этими потребностями через более полное участие в образовательном процессе,

- привлечение общественности

- устранение дискриминации в образовании.

Инклюзивное образование - это сложная организованная система, которая руководствуется определенными принципами. *Принципы инклюзивной педагогики* — это общие руководящие идеи, исходные нормативные требования к организации процесса обучения и воспитания детей с ограниченными возможностями развития, которые учитываются во всех его компонентах. Они возникают на основе исторического опыта и формулируются в результате научного исследования данного процесса в его многообразных проявлениях. Необходимо отметить, что эти доминанты, т.е. принципы инклюзивного образования, не являются догмами. Они обусловлены целями обучения и воспитания детей с ограниченными возможностями развития, которые, в свою очередь, зависят от потребностей людей, общества и государства в конкретный момент и на данном этапе развития общества. Поэтому принципы инклюзивного образования имеют конкретно-исторический характер, т.е. могут изменяться под влиянием исторических условий, смены педагогических систем и др.

Без понимания и соблюдения основополагающих принципов инклюзивной педагогики, невозможна эффективная реализация процесса включения детей с ограниченными возможностями в общеобразовательный процесс.

1 Основополагающие принципы и ценности инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями развития

Теоретическую основу инклюзивной педагогики составляет система основополагающих принципов, т.е. исходных, основных дидактических требований к процессу обучения и воспитания детей с ограниченными возможностями развития, выполнение которых обеспечивает его необходимую

эффективность. Важно иметь в виду, что любой предшествующий принцип имеет отношение ко всем другим последующим компонентам обучения и воспитания, подобно тому, как задачи определяют содержание обучения, а методы - выбор форм организации обучения. К таким предшествующим принципам, имеющим основополагающее значение для развития инклюзивного образования в Республике Казахстан, можно отнести, в первую очередь *десять принципов*, провозглашенных 20 ноября 1959 года Генеральной Ассамблеей ООН в Декларации прав ребенка [1]:

Принцип 1. Ребёнку должны принадлежать все указанные в настоящей Декларации права. Эти права должны признаваться за всеми детьми без всяких исключений и без различия или дискриминации по признаку расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, рождения или иного обстоятельства, касающегося самого ребенка или его семьи.

Принцип 2. Ребёнку законом и другими средствами должна быть обеспечена специальная защита и предоставлены возможности и благоприятные условия, которые бы позволяли ему развиваться физически, умственно, нравственно, духовно и в социальном отношении здоровым и нормальным путём и в условиях свободы и достоинства. При издании с этой целью законов главным соображением должно быть наилучшее обеспечение интересов ребёнка.

Принцип 3. Ребёнку должно принадлежать с его рождения право на имя и гражданство.

Принцип 4. Ребёнок должен пользоваться благами социального обеспечения. Ему должно принадлежать право на здоровый рост и развитие; с этой целью специальный уход и охрана должны быть обеспечены как ему, так и его матери, включая надлежащий дородовой и послеродовой уход. Ребёнку должно принадлежать право на надлежащее питание, жилище, развлечения и медицинское обслуживание.

Принцип 5. Ребёнку, который является неполноценным в физическом, психическом или социальном отношении, должны обеспечиваться социальные режим, образование и забота, необходимые ввиду его особого состояния.

Принцип 6. Ребенок для полного и гармоничного развития его личности нуждается в любви и понимании. Он должен, когда это возможно, расти на попечении и под ответственностью своих родителей и во всяком случае в атмосфере любви и моральной и материальной обеспеченности; малолетний ребёнок не должен, кроме тех случаев, когда имеются исключительные обстоятельства, быть разлучаем со своей матерью.

Принцип 7. Ребёнок имеет право на получение образования, которое должно быть бесплатным и обязательным, по крайней мере, на начальных стадиях. Ему должно даваться образование, которое способствовало бы его общему культурному развитию и благодаря которому он мог бы, на основе равенства возможностей, развить свои способности и личное суждение, а также

сознание моральной и социальной ответственности и стать полезным членом общества.

Принцип 8. Ребёнок должен при всех обстоятельствах быть среди тех, кто первым получает защиту и помощь.

Принцип 9. Ребёнок должен быть защищен от всех форм небрежного отношения, жестокости и эксплуатации. Он не должен быть объектом торговли в какой-то бы ни было форме. Ребёнок не должен приниматься на работу до достижения надлежащего возрастного минимума; ему не в коем случае не должны поручаться или разрешаться работа или занятие, которые были бы вредны для его здоровья или образования или препятствовали его физическому умственному или нравственному развитию.

Принцип 10. Ребёнок должен ограждаться от практики, которая может поощрять расовую, религиозную или какую-либо иную форму дискриминации. Он должен воспитываться в духе взаимопонимания, терпимости, дружбы между народами, мира и всеобщего братства, а также в полном сознании, что его энергия и способности должны посвящаться служению на пользу других людей.

Принципы «нормализации» сегодня закреплены рядом международных правовых актов: Декларацией прав ребенка, Декларацией о правах лиц с отклонениями в интеллектуальном развитии, Декларацией о правах инвалидов и др. Можно обобщить основополагающие положения данных документов в виде следующих *принципов*:

1. *Принцип доступности образования* для всех людей на основе способностей каждого (Всеобщая декларация прав человека, 1948; Всемирная декларация об образовании для всех – удовлетворение базовых образовательных потребностей и др.).
2. *Принцип направленности образования на полное развитие человеческой личности* (Всеобщая декларация прав человека, 1948).
3. *Принцип недопустимости дискриминации в образовании*, которая определена как «создание или сохранение отдельных систем образования или учебных заведений для каких-либо лиц или группы лиц» в тех случаях, когда это не соответствует «выбору родителей или законных опекунов учащихся» (Конвенция о борьбе с дискриминацией в области образования, 1960; Конвенция о правах ребенка, 1989; Конвенция о правах инвалидов, 2006 и др.).
4. *Принцип создания равных возможностей.* Он означает процесс, с помощью которого такие общие системы общества, как доступ к образованию, делаются доступными для всех (Всемирная программа действий в отношении инвалидов, 1982; Конвенция о правах инвалидов, 2006 и др.).
5. *Принцип обучения инвалидов, по возможности, в обычной школьной системе* (Всемирная программа действий в отношении инвалидов, 1982).
6. *Принцип обеспечения условий*, при которых образование инвалидов становится неотъемлемой частью системы общего образования

(Стандартные правила ООН по обеспечению равных возможностей для инвалидов, 1993).

7. *Принцип замены социального обеспечения и благотворительности системой прав и свобод* (Конвенция о правах инвалидов, 2006).
8. *Принцип обеспечения «инклюзивного образования на всех уровнях и обучения в течение всей жизни* (Конвенция о правах инвалидов, 2006). Это означает, что государства-участники Конвенции, обязаны обеспечить инклюзивную вертикаль образования для лиц с инвалидностью на всех уровнях, начиная с дошкольного возраста, непосредственно в школах, и далее в средних профессиональных и высших учебных заведениях.
9. *Принцип уважения присущего человеку достоинства, его личной самостоятельности*, включая свободу делать свой собственный выбор, и независимости (Конвенция о правах инвалидов, 2006).
10. *Принцип полного и эффективного вовлечения и включения в общество* (Конвенция о правах инвалидов, 2006).
11. *Принцип уважения особенностей инвалидов и их принятия в качестве компонента людского многообразия и части человечества* (Конвенция о правах инвалидов, 2006).
12. *Принцип уважения развивающихся способностей детей-инвалидов и уважения права детей-инвалидов сохранять свою индивидуальность* (Конвенция о правах инвалидов, 2006).
13. *Принцип соотнесения прав лиц с инвалидностью на образование с обязанностью государства* обеспечить реализацию этого права через «инклюзивное образование на всех уровнях и обучение в течение всей жизни» (Конвенция о правах инвалидов, 2006).
14. *Принцип предоставления доступа к бесплатному начальному и среднему образованию внутри системы общего образования и по месту жительства* (Конвенция о правах инвалидов, 2006).
15. *Принцип обеспечения разумного приспособления среды и индивидуализированной поддержки учебного процесса* (Конвенция о правах инвалидов, 2006).
16. *Принцип использования лицами с инвалидностью различных способов коммуникации*, в том числе альтернативных, при обучении и освоении жизненных и социализирующих навыков. При этом само обучение должно проводиться с использованием наиболее подходящих для индивидуума языка, методов и способов общения и в среде, максимально обеспечивающей усвоение знаний и социальное развитие (Конвенция о правах инвалидов, 2006).
17. *Принцип привлечения государственных и неправительственных организаций, педагогического сообщества, родителей* (Конвенция о правах инвалидов, 2006).

Несмотря на то, что практически каждая статья международных правовых актов направлена на защиту от дискриминации и на включение лиц с инвалидностью в общество, следует особо выделить Саламанкскую декларацию

о принципах, политике и практических действиях в сфере образования лиц с особыми потребностями (1994), базовыми *принципами* которой являются:

1. Каждый ребенок имеет основное право на образование и должен иметь возможность получать и поддерживать приемлемый уровень знаний;
2. Каждый ребенок имеет уникальные особенности, интересы, способности и учебные потребности;
3. Необходимо разрабатывать системы образования и выполнять образовательные программы таким образом, чтобы принимать во внимание широкое разнообразие этих особенностей и потребностей;
4. Лица, имеющие особые потребности в области образования, должны иметь доступ к обучению в обычных школах, которые должны создать им условия на основе педагогических методов, ориентированных, в первую очередь, на детей с целью удовлетворения этих потребностей;
5. Обычные школы с такой инклюзивной ориентацией являются наиболее эффективным средством борьбы с дискриминационными воззрениями, создания благоприятной атмосферы в общинах, построения инклюзивного общества и обеспечения образования для всех; более того, они обеспечивают реальное образование для большинства детей и повышают эффективность и, в конечном счете, рентабельность системы образования.

Инклюзивное образование по своей сути противодействует дискриминационным воззрениям на образование детей, принадлежащих к различным группам социальных меньшинств, и потому оказывается единственной возможной нормой всеобъемлющего выполнения антидискриминационных международных правовых актов. В связи с этим уместно напомнить *восемь принципов инклюзивного образования*:

1. Ценность человека не зависит от его способностей и достижений;
2. Каждый человек способен чувствовать и думать;
3. Каждый человек имеет право на общение и на то, чтобы быть услышанным;
4. Все люди нуждаются друг в друге;
5. Подлинное образование может осуществляться только в контексте реальных взаимоотношений;
6. Все люди нуждаются в поддержке и дружбе ровесников;
7. Для всех обучающихся достижение прогресса скорее может быть в том, что они могут делать, чем в том, что не могут;
8. Разнообразие усиливает все стороны жизни человека.

Говорить об улучшении качества жизни детей можно только в тех случаях, когда воплощение инклюзивных подходов в образовании происходит в полном соответствии со следующими основными *принципами*:

1. *Инклюзивная школа рассматривает многообразие культур как новую реальность.* Современная школа должна быть готова к обучению детей, принадлежащих к разным этническим группам и культурам, говорящих на разных языках, имеющих различный экономический и социальный статус,

различные способности, интересы и цели обучения. Таким образом, школа не должна ограничиваться одним учебным планом и единым подходом к обучению всех детей.

2. *Инклюзивная школа должна обеспечивать доступ к знаниям, навыкам и информации.* Предоставление такого доступа увеличивает шансы каждого ученика, обеспечивая ему свободу выбора, и создаёт условия для преодоления барьеров в образовании и участия во всех сферах школьной жизни.

3. *Инклюзивная школа сохраняет индивидуализацию процесса обучения.* В педагогическом процессе учителя инклюзивной школы используют различные методы и подходы, добиваясь при этом персонализации обучения в соответствии с индивидуальными потребностями, способностями и целями обучения учащихся. Инклюзивная школа всегда предоставляет своим ученикам возможность добиться более высоких результатов в обучении.

4. *Инклюзивная школа предполагает использование командного стиля работы.* Ни один преподаватель не преуспеет, обучая большое количество очень разных детей: ему обязательно понадобится помощь со стороны коллег. Командная работа различных специалистов помогает достичь наилучших результатов в развитии каждого ребёнка и способствует формированию подлинного школьного сообщества.

5. *Инклюзивная школа работает в сотрудничестве с семьями, государственными и общественными организациями.* Привлечение членов всех заинтересованных сторон к участию в деятельности школы ведёт к расширению школьного сообщества и является источником привлечения ресурсов в деятельности школы.

6. *Инклюзивная школа ожидает успехов в обучении от каждого своего ученика.* Преподаватели должны верить в каждого ученика, оценивать его способности и таланты по достоинству. От каждого ребёнка ждут успехов и достижений, независимо от его национальности, принадлежности к той или иной культуре, языка, пола, способностей или семейных обстоятельств. Инновационные виды деятельности, такие как театральные постановки, конференции, которые проводят сами учащиеся, выставки, «круглые столы» и т.д. очень хорошо зарекомендовали себя в инклюзивных школах.

7. *Инклюзивная школа способствует социальному развитию общества.* Школа поддерживает философию принятия каждого ребёнка и гибкости в подходах к обучению, и в этом её важнейшая социальная ценность. Инклюзивная школа способствует формированию общества, в котором будет оценена индивидуальность каждого члена и в котором каждый может получить помощь и поддержку. [2]

Обобщение теоретических принципов инклюзивного образования позволяет сформулировать следующие *методологические принципы* развития инклюзивного образования:

1. *Научность* - разработка теоретико-методологических основ инклюзивного обучения, программно-методического инструментария, анализ и мониторинг результатов внедрения инклюзивного обучения,

- оценка эффективности технологий, используемых для достижения положительного результата, проведение независимой экспертизы и др.;
2. *Системность* - обеспечение равного доступа к качественному образованию детей с ограниченными возможностями развития, преемственности между уровнями образования: ранняя помощь – дошкольное образование – общее среднее образование;
  3. *Вариативность и коррекционная направленность* - организация лично ориентированного учебного процесса в комплексе с коррекционно-развивающей работы для удовлетворения социально-образовательных потребностей, создание условий для социально-трудовой реабилитации, интеграции в общество детей с ограниченными возможностями развития;
  4. *Гуманизация* - осуществление лично ориентированного, индивидуального, дифференцированного, гуманистического подходов;
  5. *Социальная ответственность семьи* - воспитание, обучение и развитие ребенка, создание надлежащих условий для развития его природных способностей, участие в учебно-реабилитационном процессе;
  6. *Межведомственная интеграция и социальное партнерство* - координация действий различных ведомств, социальных институтов, служб с целью оптимизации процесса образовательной интеграции детей с ограниченными возможностями развития [3].

Основными *принципами* функционирования модели инклюзивного образования являются:

1. Приоритет интересов ребенка с ограниченными возможностями во всех сферах его жизнедеятельности и социального взаимодействия.
2. Учет запросов и потребностей детей с различным темпом психофизического развития.
3. Соблюдение прав на образование детей с замедленным темпом развития.
4. Системный подход в содержательном, методическом и административном обеспечении инклюзивных процессов.
5. Выстраивание системы обучения и воспитания ребенка с ограниченными возможностями с учетом преемственных образовательных маршрутов; систем обучения и воспитания (общеобразовательная модель, специальное образование, инклюзивное образование, социальная реабилитация, реабилитация средствами дополнительного образования, комбинированные модели и др.).
6. Выработка единых методологических подходов к созданию и функционированию реабилитационного пространства округа.
7. Постоянный контроль за возникающими рисками личной или социальной дезадаптации и дисгармонии в детской и взрослой среде.

В основе инклюзивного образования лежит принцип, согласно которому все дети, насколько это возможно, должны учиться вместе, независимо от существующих между ними различий. В соответствии с концепцией инклюзивного образования признается, что у каждого ребенка есть уникальные

качества, интересы, способности и образовательные потребности и что эти ученики с особыми образовательными потребностями должны иметь доступ к общеобразовательной системе и охватываться этой системой на основе применения педагогических методов, ориентированных на потребности детей.

Анализ исследований по проблеме инклюзивного образования позволяет отметить следующие его *принципы*:

- признание равной ценности для общества всех учеников и педагогов;
- повышение степени участия учеников в культурной жизни местных школ и одновременное уменьшение уровня изолированности части учащихся от общешкольной жизни;
- реструктурирование методики работы в школе таким образом, чтобы она могла полностью отвечать разнообразным потребностям всех учеников, проживающих рядом со школой;
- устранение барьеров на пути получения знаний и полноценного участия в школьной жизни для всех учеников, а не только для тех, кто имеет инвалидность или относится к тем, у кого есть особые образовательные потребности;
- анализ и изучение попыток преодоления барьеров и улучшения доступности школ для отдельных учеников, проведение реформ и изменений, направленных на благо всех учеников школы в целом;
- различия между учениками — это ресурсы, способствующие педагогическому процессу, а не препятствия, которые необходимо преодолевать;
- признание права учеников на получение образования в школах, расположенных по месту жительства;
- улучшение ситуации в школах в целом, как для учеников, так и для педагогов;
- признание роли школ не только в повышении академических показателей учащихся, но и в развитии общественных ценностей;
- развитие отношений поддержки и сотрудничества между школами и местными сообществами; признание инклюзивного образования как одного из аспектов равенства в обществе [4].

Основные *принципы* реализации инклюзивного образования заключаются в обеспечении:

- эволюционности и поэтапности развития инклюзивной практики
- системного характера изменений и их непрерывности;
- равных прав и равных возможностей на получение образования для лиц с ограниченными возможностями и инвалидностью независимо от формы собственности организаций образования
- непрерывности образования

- получении лиц с ограниченными возможностями и инвалидностью образования в соответствии с государственными образовательными стандартами
- создании необходимых специальных образовательных условий, разумных приспособлений и безбарьерного окружения, обеспечивающих доступ к единой образовательной и профессиональной среде
- научно-методической и организационной поддержки ВУЗов, реализующих подготовку педагогов всех специальностей к работе в условиях инклюзивного образования

Таким образом, современная система образования больше не рассматривает людей с ограниченными возможностями как проблему, нуждающуюся в решении, а позитивно реагирует на многообразие учащихся и расценивает индивидуальные особенности как возможность для обогащения процесса получения знаний всеми. Актуальность построения в Республике Казахстан качественно новой системы образования в целом и инклюзивной в частности диктуется изменением социально-экономических условий.

2 Принципы государственной политики Республики Казахстан в области инклюзивного образования

Переориентация системы республиканского образования на формирование и развитие социально активной личности, обладающей навыками социально-

адаптивного поведения применительно к изменяющимся социальным и экономическим условиям вызывает необходимость создания особых (материально-технических, кадровых, психолого-педагогических, оздоровительных и др.) условий для детей, имеющих особые образовательные потребности. Такими условиями в Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы [5] названы следующие мероприятия:

- разработка нормативно-правового обеспечения процесса интегрированного обучения детей с ограниченными возможностями в развитии (модульных программ интегрированного обучения, правил интегрированного обучения, правил организации дистанционного образования детей-инвалидов и др.);

- создание «безбарьерных зон» для детей-инвалидов (установление подъемных устройств, пандусов, а также специальных приспособлений в санитарных комнатах, оснащение поручнями, специальными партами, столами и другими специальными компенсаторными средствами);

- обеспечение психолого-педагогического сопровождения детей с ограниченными возможностями.

В Республике Казахстан в нормативно-правовых документах и в обществе термин «инклюзивное (или включенное) образование» используется, в основном, для описания процесса обучения детей с ограниченными возможностями в общеобразовательных школах. Учитывая вышесказанное, можно утверждать, что инклюзивное обучение предусматривает личностно ориентированные методы обучения, в основе которых – индивидуальный подход к каждому ребенку с учетом всех его индивидуальных особенностей: способностей, особенностей развития, типа темперамента, пола, семейной культуры и т.д. и соответствующих условий.

Принципы государственной политики в области инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями развития:

1. Принцип гарантии и стабильности мер государственной помощи и поддержки детей с ограниченными возможностями развития и их семей, создание новых и поддержка существующих социальных сервисов.

2. Принцип реализации прав человека. Государственная политика по социальной интеграции детей с ограниченными возможностями развития признает ценность каждой личности, семьи детей с ограниченными возможностями развития, равенство прав лиц с ограниченными возможностями, членов их семей на помощь и поддержку независимо от психофизического статуса, социального положения, религиозных убеждений, этнической принадлежности, места жительства.

3. Принцип социальной ответственности семьи. Государственная политика исходит из признания суверенности и ответственности каждой семьи за воспитание духовно и физически развитой личности, принципа самостоятельности и автономности семьи в принятии решений относительно развития инвалидов, определения его жизненного пути.

4. Принцип научности. Разработка теоретико-методологических оснований социальной интеграции детей с ограниченными возможностями развития, программно-методического инструментария социально-образовательной интеграции, анализ и мониторинг результатов интеграции, оценка степени эффективности реализуемых технологий и принимаемых решений осуществляется на основе научного анализа сущности проблем интегрированного образования и проведения представителями науки независимой экспертизы.

5. Принцип доступности информации. Принцип предполагает обеспечение доступности материалов для всех заинтересованных лиц по результатам исследований проблем доступности общего среднего, среднего специального, высшего и дополнительного образования инвалидов, специфике реализации мероприятий по инклюзии («включению») их в общество с целью осуществления критического анализа данных социальных практик, научно-методических разработок, привлечения творчески активных представителей общества к сотрудничеству в данном направлении.

6. Принцип системного подхода к процессу организации и реализации технологий инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями развития, предполагает реализацию практик социальной работы с семьей (первый уровень), с дошкольной образовательной организацией (второй уровень), с образовательными организациями школьного типа и дополнительного образования (третий уровень), со средними специальными и высшими учебными заведениями, организациями дополнительного профессионального образования (четвертый уровень), со службами комплексной медико-социальной, психолого-педагогической и правовой поддержки (пятый уровень).

7. Принцип комплексной реализации всех форм, видов инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями развития с целью определения адекватных вариантов их «включения» в палитру обычных межличностных отношений.

8. Принцип многопрофильности образовательных организаций. Данный принцип предполагает, прежде всего, создание на базе учебных заведений центров по оказанию педагогических, социально-психологических, правовых и медицинских услуг.

9. Принцип комплементарности отечественного и международного опыта в области инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями развития.

В процессе планирования инклюзивного образования необходимо не только определить его общую концепцию, но также составить соответствующий конкретный план действий, а именно:

– инклюзивное образование должно быть подкреплено системой ценностей, убеждений, принципов и индикаторов успеха. Эта система будет формироваться, и развиваться в процессе реализации инклюзивного образования, и не нужно заранее доводить ее «до совершенства».

– инклюзивное образование не будет успешным, если оно будет лишь мертвой структурой. Это динамичный процесс, и чтобы сделать его «живым» требуется постоянный совместный мониторинг, с привлечением всех участников к критическому анализу и оценке действий. Основным принципом инклюзивного образования является гибкость данного вида образования и его способность реагировать на постоянные изменения, которые невозможно спрогнозировать. Все это создает сильный, динамичный и живой организм со способностью к адаптации и развитию в местной культурной среде и существующих условиях.

Важно отметить, что инклюзивное образование представляет собой двусторонний процесс взаимного сближения, движения навстречу двух социальных субъектов:

1. Детей с ограниченными возможностями, стремящихся к включению в процесс обучения совместно с их здоровыми сверстниками, а также их родителей.

2. Самого общего образования, которое должно создать благоприятные организационно-функциональные, нравственно-психологические и другие условия для такого включения.

В основу развития инклюзивного образования в Республике Казахстан заложены следующие *основополагающие принципы и ценности*:

1. Равный доступ к обучению в общеобразовательных организациях и возможность получения качественного образования каждым ребенком.

2. Признание способности к обучению каждого ребенка и, соответственно, необходимость создания обществом соответствующих для этого условий.

3. Обеспечение права детей развиваться в семейном окружении и иметь доступ ко всем культурным, образовательным, здоровьесберегательным и другим достижениям общества.

4. Привлечение родителей к учебному процессу детей как равноправных партнеров и первых учителей своих детей.

5. Адаптация учебных программ, в основе которых лежит личностно ориентированный, индивидуальный подход. Программы должны содействовать развитию навыков обучения в течение всей жизни и нацеливать на предоставление возможности лицам с ограниченными возможностями принимать полноценное участие в жизни общества.

6. Признание того факта, что инклюзивное обучение предполагает создание специальных образовательных условий, необходимых для обеспечения особых образовательных потребностей детей с ограниченными возможностями.

7. Использование результатов современных исследований и практики при реализации инклюзивной модели обучения.

8. Междисциплинарный и командный подход в обучении и воспитании детей с ограниченными возможностями, который предусматривает привлечение педагогов, родителей, логопедов, психологов, учителей-дефектологов и других специалистов.

Разрабатывая вариативные формы инклюзивного образования и внедряя их в практику, необходимо решать следующие *задачи*:

- расширить охват нуждающихся детей необходимой им специальной педагогической помощью;

- обеспечить «особым» детям возможность интегрироваться в среду нормально развивающихся сверстников;

- обеспечить родителям возможность получать необходимую консультативную помощь;

- обеспечить педагогам, работающим с интегрированными детьми, постоянную и квалифицированную помощь и поддержку.

Следовательно, система образования должна удовлетворять потребности учащихся, чтобы каждый знал свои права, учился и развивался. Это обязанность государства, правительства — гарантировать последовательную образовательную политику, обращенную к исключенным из общего образования группам детей. При этом необходимым элементом в реализации инклюзивного образования становится качество образования, и право на образование рассматривается как не только обеспечение доступа, но и обеспечение успеха каждого человека в образовательном процессе с раннего детства до взрослой жизни при качественном образовании и твердом фундаменте для дальнейшего образования.

3 Внедрение принципов инклюзивной педагогики в организации образования

Сколь бы ни были многообразны методы и средства учебного процесса, он будет эффективным, если сохранит свою целостность, единство составляющих его сторон. Эта целостность обеспечивается не только общей целью обучения, скрепляющей все его содержание, и не только живым общением в качестве первоосновы всех средств обучения, но и общими принципами учебного

процесса. Так, в качестве принципов инклюзивной педагогики можно выделить три группы принципов:

4. Основные принципы
5. Общеметодические принципы
6. Частнометодические принципы

Основные принципы являются стратегическими и обусловлены целями и смыслом инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями в развитии, которые, в свою очередь, заключаются в полноценном развитии и самореализации детей, имеющих те или иные нарушения, освоении ими общеобразовательной программы (государственного образовательного стандарта), развитии у них важнейших социальных навыков наряду со сверстниками с учетом их индивидуально-типологических особенностей в познавательном, физическом, эмоционально-волевом развитии [2].

Содержание и организационные формы построения системы инклюзивного образования целесообразно разрабатывать на основе *основных принципов*:

1. Принцип природосообразности предполагает, что образование основывается на научном понимании взаимосвязи природных и социокультурных процессов. Воспитание строится сообразно полу и возрасту школьников и формирует у них ответственность за развитие самих себя, свое поведение и последствия своих действий на состояние общества и природы в целом. Этот принцип означает природосообразность образовательных задач и методов обучения и воспитания как возможностям ребенка, так и общей логики развития человека.

2. Принцип доступности предполагает создание условий для удовлетворения образовательных потребностей каждого ребенка.

3. Принцип деятельности и творчества предполагает создание необходимых условий для свободы творчества, самовоспитания, саморазвития, самосовершенствования ребенка. Данный принцип предполагает такую организацию в рамках воспитательного пространства, при которой каждый его субъект, выбрав вид деятельности, отвечающий его способностям и потребностям, сможет проявить лучшие качества своей личности.

4. Принцип свободы и выбора означает такую организацию инклюзивного образования, при которой каждый его участник имеет возможность проявить свой свободный выбор (содержания, форм, способов, видов деятельности), разработать образовательную траекторию, стать субъектом своего развития через вариативную и многоуровневую структуру пространства [6].

Как стратегическое направление развития системы образования инклюзивное образование требует перестройки образования на всех уровнях. Ориентиры перестройки системы образования в направлении инклюзии детей с ограниченными возможностями развития задаются основными принципами инклюзивного образования, предусматривающими реализацию равных прав на образование и социализацию при неравных возможностях.

Основные принципы инклюзивного образования:

1. По отношению к ребенку с ограниченными возможностями развития – учащемуся общеобразовательной организации:

- баланс академических знаний и социальных навыков, приобретенных в процессе обучения - адекватный его индивидуально-типологическим особенностям и соответствующий потребностям ребенка и его семьи;

2. По отношению к соученикам ребенка с ограниченными возможностями развития – учащимся инклюзивного класса триединство ориентиров:

- на высокое качество освоения общеобразовательной программы (академических знаний),
- конструктивную социальную активность (развитие социальной компетентности)
- сотрудничество (толерантность, взаимопомощь);

3. По отношению к педагогу – учителю инклюзивного класса:

- принятие и учет различий, индивидуального своеобразия учащихся;
- создание ситуации успеха для всех учеников;
- баланс коллективного и индивидуального в учебно-воспитательном процессе;
- компромисс между общим и специальным в обучении;
- создание и поддержание атмосферы принятия, толерантности, сотрудничества в классе;

4. По отношению к общеобразовательной организации, реализующей инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями развития:

- адаптивность образовательного процесса, образовательной среды, учебно-методического комплекса организации;
- вариативность подходов, методов и форм социальной адаптации и реабилитации;
- командное взаимодействие педагогов, организующих процесс обучения и социализации, его психолого-педагогическое сопровождение;
- развитие толерантного взаимодействия участников образовательного процесса,
- сотрудничество с родительской общественностью;
- оптимизация финансово-экономического обеспечения процесса обучения и социализации;

5. По отношению к системе образования Республики Казахстан, области, города в целом:

- оптимизация ресурсов системы образования (материально-технических, нормативно-методических, финансово-экономических, организационных) по созданию базовых общеобразовательных организаций для реализации инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями развития вблизи места жительства;
- поддержка инноваций в инклюзивном образовании;
- повышение психолого-педагогической культуры педагогического сообщества и общественности [2].

Общеметодическими принципами обучения целесообразно руководствоваться как педагогическим коллективам общеобразовательных

школьных и дошкольных организаций, так и всему образовательному сообществу с участием родителей и сопричастных лиц. Необходимо отметить, что успешность инклюзивного образования во многом определяется позицией руководства и персонала дошкольных и школьных образовательных организаций, и, в первую очередь, поддержкой идеи инклюзивного образования на деле, а не только на словах. Однако, если у людей, участвующих в организации инклюзивного образования, абсолютно разные ценности, или если эти ценности четко не определены и не осознаны, то система инклюзивного образования может легко разрушиться. В этом смысле философия и принципы инклюзивного образования должны стать достоянием каждого педагога, готового к созданию в школе такого сообщества, которое открыто «иному», в котором достоинство человека ценится независимо от его способностей и достижений, в котором удовлетворяется право каждого ребенка быть услышанным, понятым и принятым.

В целях создания благоприятной медико-психолого-педагогической среды для адаптации обучающихся с ограниченными возможностями в образовательных организациях, следует руководствоваться следующими общеметодическими принципами:

- принцип сознательности, активности, самостоятельности при руководящей роли учителя;
- принцип систематичности и последовательности;
- принцип наглядности;
- принцип доступности и посильности;
- принцип учета возрастных и типологических особенностей обучаемых;

Принцип сознательности, активности, самостоятельности при руководящей роли учителя. Характеризуя данный принцип, А.Н. Леонтьев утверждал, что: «... подлинно центральный, подлинно ведущий принцип: принцип сознательности» [7]. Принцип сознательности – это такой принцип, при помощи которого обеспечивается смысловое понимание, превращение знаний в умение самостоятельно пользоваться знаниями на практике. Практическая реализация принципа сознательности, активности и самостоятельности при реализации инклюзивного образования предполагает:

- формирование у детей позитивной, социально-направленной учебной мотивации;
- организация уроков, внеучебных и внеклассных мероприятий с использованием интерактивных форм деятельности детей;
- организация внеклассной работы, направленной на раскрытие творческого потенциала каждого ребенка, реализацию его потребности в самовыражении, участии в жизни класса, школы;

Принцип систематичности и последовательности. Принцип систематичности подразумевает концентрическое усвоение материала. Систематичность проявляется в организации и последовательной подаче материала («от легкого к трудному») и обеспечивает доступность и посильность обучения.

Принцип наглядности. Наглядность помогает создавать представления об отдельных предметах и явлениях. Средства наглядности помогают возникновению представлений, а мышление превращает эти представления в понятия. Глубинный смысл «золотого правила» состоит в следующем: следует представлять обучаемым все, что видимо, — для восприятия зрением, слышимое — слухом, подлежащее вкусу — с помощью вкуса, доступное осязанию — путем осязания. При этом необходимо помнить, что самым информативным из всех пяти органов чувств является именно зрение, поставляя человеку до 80% всей информации. Это утверждает и известная китайская пословица, гласящая, что лучше один раз увидеть, чем тысячу раз услышать.

С помощью наглядности создаются учебные ситуации, которые помогают развивать речевую активность, подготавливая обучающихся к практической деятельности в реальных жизненных ситуациях. Принцип наглядности осуществляется при помощи *лингвистических* (контекст, толкование новых слов знакомыми словами языка, подбор синонимов и антонимов, речь учителя и др.) и *экстралингвистических средств* (изобразительные средства, мимика, жесты, движения, демонстрация предметов, наблюдение явлений окружающей действительности и др.). При организации учебной работы необходимо пользоваться не только зрительной наглядностью, но обращаться также к слуху и к другим ощущениям (в том числе и к двигательным).

При использовании средств наглядности на уроке необходимо:

- учитывать целесообразность применения того или иного вида наглядности в решении учебных задач;
- учитывать, будут ли понятны данные пособия учащимся;
- учитывать функции наглядных пособий в данном учебном процессе: наглядные пособия могут использоваться для создания у учащихся конкретных представлений об изучаемом предмете, явлении или событии; наглядные пособия могут использоваться для каких-либо с ними действий; наглядные пособия могут использоваться как наглядная опора абстрактных понятий;
- знать возрастные и индивидуальные особенности учащихся: наглядный материал должен быть ярким и интересным, но не должно быть избытка наглядности, потому что низкий объем восприятия и внимания у «особых детей» не позволит изучить каждое пособие досконально;
- учитывать уровень знаний учащихся о познаваемом объекте: использовать только те пособия, которые будут детям понятны и только в том объеме, в котором изучена тема;
- наглядный материал должен способствовать познанию, а не простому пассивному разглядыванию картин или предметов [8].

Принцип доступности и посильности предполагает;

- применение адекватных возможностям и образовательным потребностям обучающихся педагогических технологий, методов, приемов, форм организации учебной работы;

— использование адекватных возможностям детей способов оценки их учебных достижений, продуктов учебной и внеучебной деятельности.

Принцип учета возрастных и типологических особенностей обучаемых предполагает индивидуализацию обучения, т.е. такую организацию процесса, при которой выбор способов, приемов, темпа обучения учитывает различия учащихся, уровень развития их способностей к учению. Реализация данного процесса предполагает:

— адаптация и модификация содержания учебного материала для освоения ребенком с ограниченными возможностями;

— адаптация имеющихся или разработка необходимых учебных и дидактических материалов и др.

Реализация *общеметодических принципов* инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями развития в общеобразовательных организациях базируется на следующих содержательных и организационных подходах, способах, формах:

1. Индивидуальный учебный план и индивидуальная образовательная программа учащегося – ребенка с ограниченными возможностями развития - по развитию академических знаний и жизненных компетенций;
2. Социальная реабилитация ребенка с ограниченными возможностями развития в образовательной организации и вне ее ;
3. Психолого-педагогическое сопровождение ребенка с ограниченными возможностями развития в процессе обучения и социализации;
4. Психолого-педагогический консилиум образовательной организации;
5. Индивидуальная психолого-педагогическая карта развития ребенка с ограниченными возможностями развития;
6. Портфолио учащегося – ребенка с ограниченными возможностями развития;
7. Компетентность учителя в области общего образования с элементами специального образования, в области социальной адаптации и реабилитации;
8. Повышение квалификации учителей общеобразовательной организации в области инклюзивного образования;
9. Рабочие программы освоения предметов образовательной программы в условиях инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями развития в соответствии с образовательными стандартами;
10. Тьюторское сопровождение ребенка с ограниченными возможностями развития в процессе обучения;
11. Подготовка тьюторов высшей школой;
12. Адаптивная образовательная среда – доступность классов и других помещений общеобразовательной организации (устранение барьеров, обеспечение дружелюбности среды организации);
13. Адаптивная образовательная среда – оснащение образовательного процесса ассистирующими средствами и технологиями (техническими средствами обеспечения комфортного и эффективного доступа);

14. Адаптивная образовательная среда – коррекционно-развивающая предметная среда обучения и социализации;
15. Адаптивная образовательная среда – создание помещений (зон) для отдыха, восстановления работоспособности;
16. Сплочение ученического коллектива, развитие навыков сотрудничества, взаимодействия и взаимопомощи;
17. Ориентация воспитательной системы организации на формирование и развитие толерантного восприятия и отношений участников образовательного процесса.

Следовательно, на всех уровнях инклюзивного образования должен быть реализован комплекс мер, включающий в себя:

- техническое оснащение образовательных организаций для создания безбарьерной среды (пандусы, подъемники, специально оборудованные туалеты, кабинеты лечебной физкультуры, кабинеты психомоторной коррекции, комнаты для логопедических и коррекционных занятий с дефектологами и психологами, медицинский кабинет, спортивный зал и т.д.);
- создание психологически комфортных условий для адаптации обучающихся с ограниченными возможностями в образовательных организациях;
- создание благоприятной медико-психолого-педагогической среды
- адаптированные образовательные программы для обучающихся с ограниченными возможностями;
- индивидуальные программы и планы занятий для обучающихся с ограниченными возможностями.

Рассмотрим указанные меры более подробно.

При проектировании и моделировании *безбарьерной образовательной среды* стоит учитывать следующие специфические принципы:

1. *Безопасность*, которая предполагает определенную предметную и пространственную организацию среды, позволяющую минимизировать у ребенка чувство неуверенности и страха. Он получает возможность, используя доступные правила и средства защиты, свободно ориентироваться, передвигаться и выполнять необходимые действия.

2. *Насыщенность культурно значимыми объектами*. Образовательная среда постоянно обеспечивает ребенку контакт с разнообразными носителями информации (дает определенные сведения об окружающем мире), что значительно стимулирует его познавательную активность, произвольное и произвольное внимание, деятельность.

3. *Доступность среды*, которая направлена на устранение физических барьеров (широкие проемы, пандусы, поручни), актуально для маломобильных групп населения.

4. *Доступность для полисенсорного восприятия*, которая предполагает, что образовательная среда стимулирует и обеспечивает возможность широко привлекать информацию от разных органов чувств, как при восприятии отдельных объектов, так и существующих между ними отношений. Особо

важно, так как у детей с ограниченными возможностями имеются сенсорные нарушения.

5. *Смысловая упорядоченность.* Предполагает, что все виды отношений в образовательной среде организуются в соответствии с определенной системой правил, понимание и выполнение которых, значительно повышает эффективность жизнедеятельности ребенка.

6. *Погружение* в систему социальных отношений. Организация образовательной среды обеспечивает ребенку событийную общность, стимулирует его активное взаимодействие и сотрудничество с окружающими людьми.

7. *Развивающий характер.* Предполагает наличие системы продуманных препятствий, которые ребенок в состоянии преодолеть самостоятельно или с помощью окружающих.

8. *Ориентация на охрану и развитие реальных и потенциальных познавательных возможностей.* Организация образовательной среды ставит ребенка перед необходимостью работать в зоне актуального и ближайшего развития. Данный принцип является одним из важных в специальном образовании [9].

Создание психологически комфортных условий для адаптации обучающихся с ограниченными возможностями в образовательных организациях начинается также с устройства предметно-практической окружающей его среды. При этом одним из важных компонентов психологического комфорта представляет для ребенка его учебное место в классе. Есть некоторые правила, которые было бы полезно придерживаться при решении вопросов рассаживания учащихся в инклюзивном классе [10]:

- «Особым детям» следует представлять наиболее удобные для них места рассадки;
- Желательно сажать «особых детей» рядом со старательными и хорошо успевающими учениками или рядом с теми, кто является носителем положительной ролевой модели;
- Избегать посадки рядом с отвлекающими внимание предметами;
- Обеспечивать безопасную, свободную от препятствий среду и адекватное пространство для передвижения;
- Доску не стоит загромождать посторонними предметами;
- Зона, где сидит «особый ребенок», должна быть тихая и спокойная;
- Организовать учебные места так, чтобы для учащихся было возможно работать и взаимодействовать на уроке в гибких группах.

Создание благоприятной медико-психолого-педагогической среды для адаптации обучающихся с ограниченными возможностями в образовательных организациях, в свою очередь, предполагает:

- привлечение специалистов психолого-педагогического сопровождения к участию в проектировании и организации образовательного процесса в инклюзивной организации;
- формирование запроса на методическую и психолого-педагогическую поддержку как со стороны специалистов школы, так и со стороны «внешних» социальных партнеров — реабилитационного центра, кабинета психолого-педагогической коррекции и др., общественных организаций;
- организация взаимодействия с родителями в духе сотрудничества.

Характеризуя следующее условие - *адаптированные образовательные программы для обучающихся с ограниченными возможностями*, следует отметить, что специфические особенности развития психической деятельности учащихся с нарушениями развития требуют изменении учебных планов, использования оригинальных программ, перераспределения учебного материала и изменения темпа его прохождения, то есть адаптации учебного материала.

Работа по адаптации образовательных программ потребует от педагогов и администрации общеобразовательной школы определенных знаний по специальной (коррекционной) педагогике и психологии, а также проявления творчества и самостоятельности. Для педагогов общего образования важно знать не только особенности развития детей с различными видами нарушений в развитии, но и специфическое содержание специального (коррекционного) образования. Вместе с тем, несмотря на новизну и сложность именно эта работа позволит обеспечить равный доступ для всех учащихся.

Как было указано выше, *составление индивидуальных программ и планов занятий для обучающихся с ограниченными возможностями и др.* является одним из важнейших условий реализации инклюзивного образования. Индивидуальная программа фокусируется на тех моментах, которые являются приоритетными для обучения этого ребёнка в определённый период времени. При правильном использовании, такие программы могут стать прекрасными помощниками в ежедневной педагогической практике.

В процессе составления индивидуальной программы обучения всегда очень полезно понимать иерархическую природу её структуры. Эта программа начинается с формулирования широких целей и задач, которые затем фокусируются на более конкретных, «технологических» задачах обучения. Рекомендуется компоновать структуру плана в виде определённой блок-схемы:

- Определение ожиданий на будущее и жизненных планов ученика.
- Сводный результат проведённой комплексной оценки.
- Определение долговременных целей.
- Задачи по формированию поведения.
- Индикаторы достижений.
- Инклюзивные стратегии и подходы к обучению.
- Определение времени и стратегии проведения мониторинга и пересмотра программы [10].

В индивидуальном подходе к ученику педагог должен использовать методы обучения, имеющие полисенсорный характер, либо опирающиеся на сохранные функции ребенка (например, замена диктантов другими формами заданий). Разработка содержания коррекционных занятий, подбор лексико-грамматического материала должны проводиться с опорой на тематическое планирование по общеобразовательным предметам.

Частнометодические принципы

Инклюзивное обучение основывается на специальных дидактических принципах, которые необходимо соблюдать при планировании и организации уроков [8].

1. *Принцип педагогического оптимизма.* Принцип педагогического оптимизма опирается на идею Л.С. Выготского о «зоне ближайшего развития» ребенка, свидетельствующую о ведущей роли обучения в его развитии и позволяющую прогнозировать начало, ход и результаты индивидуальной коррекционно-развивающей программы. Принцип педагогического оптимизма не принимает теорию «потолка», согласно которой развитие человека застывает как бы на достигнутом уровне, выше которого он не в состоянии подняться.

2. *Принцип коррекционно-компенсирующей направленности образования.* Этот принцип предполагает опору на здоровые силы ребенка с ограниченными возможностями в развитии, построение образовательного процесса с использованием сохранных анализаторов, функций и систем организма в соответствии со спецификой природы недостатка развития.

4. *Принцип социально-адаптирующей направленности образования* позволяет преодолеть или значительно уменьшить «социальное выпадение», сформировать различные структуры социальной компетентности и психологическую подготовленность к жизни в окружающей человека социокультурной среде.

5. *Принцип деятельностного подхода в обучении и воспитании.* Данный принцип позволяет распространение коллективной предметно-практической деятельности под руководством педагога (работа «парами», «подгруппами»), которая создает естественные условия для мотивированного речевого общения, постоянно воспроизводя потребность в таком общении.

7. *Принцип дифференцированного и индивидуального подхода.* Дифференцированный подход к детям с ограниченными возможностями в развитии в условиях коллективного учебного процесса обусловлен наличием вариативных типологических особенностей. Индивидуальный подход является конкретизацией дифференцированного подхода. Он направлен на создание благоприятных условий обучения, учитывающих как индивидуальные особенности каждого ребенка, так и его специфические особенности, свойственные «особым детям».

Для педагога главная трудность на уроке состоит в том, чтобы соотнести индивидуальные возможности детей с ограниченными возможностями в

развитии с необходимостью выполнения образовательного стандарта. Планирование урока в инклюзивном классе должно включать в себя как общеобразовательные задачи (удовлетворение образовательных потребностей в рамках государственного стандарта), так и коррекционно-развивающие задачи.

К частнометодическим принципам следует также отнести следующие принципы [11]:

1. *Принцип единства диагностики и коррекции.* Предварительное обследование позволяет выявить характер и интенсивность трудностей развития, переживаемых ребёнком, сделать заключение об их возможных причинах, сформулировать цели и задачи коррекционной работы. А постоянный контроль изменений личности, поведения и деятельности ребенка, динамики его эмоциональных состояний, чувств и переживаний помогает вовремя скорректировать и оптимизировать программу работы с воспитанником

2. *Принцип системности коррекционных, профилактических и развивающих задач.* Все аспекты развития личности взаимосвязаны и взаимообусловлены.

3. *Деятельностный принцип коррекции.* Указанный принцип базируется на теории психического развития ребёнка, разработанной, в трудах А.Н.Леонтьева и Д.Б.Эльконина.. Указанный принцип означает, что главным способом коррекционного - развивающего воздействия является организация активной деятельности ребёнка.

4. *Принцип нормативности развития, или онтогенетический принцип* предполагает, что ход психического и личностного развития, обязательно должен соответствовать нормативным показателям, но при этом конкретный путь развития каждой личности неповторим и уникален. Теоретические основы данного принципа заложены в трудах отечественных психологов.

5. *Принцип коррекции “снизу вверх”* предполагает упражнение и тренировку уже имеющихся способностей, находящихся в зоне “актуального развития” ребенка.

6. *Принцип коррекции “сверху вниз”* и принцип развивающего обучения, выдвинутый Л.С. Выготским, раскрывает направленность коррекционной работы, основным содержанием которой является создание “зоны ближайшего развития”, а также своевременное формирование психологических новообразований

7. *Принцип комплексности методов психолого-коррекционного воздействия* утверждает необходимость использования всего многообразия методов, техник и приемов работы педагога в дошкольном образовательном учреждении.

8. *Принцип активного привлечения ближайшего социального окружения к работе с ребёнком* определяется ролью, которую играет семья, детский сад в коррекции и развитии ребёнка. Ребёнок развивается в целостной системе социальных отношений неразрывно от них и в единстве с ними.

Педагоги должны учиться слушать, быть последовательными, терпеливыми, с уважением относиться к индивидуальному стилю обучения каждого ребенка. Им также необходимо:

- признать, что дети учатся по-разному, с разной скоростью, и с учетом этих различий планировать занятия;
- планировать действия по обстановке, нежели согласно установленному учебному плану;
- сотрудничать с родителями, чтобы все дети посещали школу и для оптимизации учебного процесса;
- гибко и творчески отвечать на запросы всех детей в классе и каждого в отдельности;
- знать, что часть детей в каждом классе испытывают определенные трудности в обучении.

При этом следует использовать следующую методiku преподавания – использование активных методов, ориентированных на ребенка. Эти методы могут:

- помочь всем детям играть, учиться вместе и делить ответственность;
- снизить степень и тяжесть трудностей в обучении и не дать этим трудностям развиваться;
- решать проблемы поведения;
- задействовать в учебном плане навыки, используемые в повседневной жизни;
- сделать обучение занимательным;
- связывать пройденный материал с ситуациями в школе и дома;
- варьировать методы и скорость обучения, чтобы поддерживать интерес детей и позволить им учиться в соответствии с их индивидуальными темпами;
- улучшить взаимоотношения в классе;
- помочь учителю совершенствовать свои навыки.

Общение в учебном классе. Хорошее, понятное общение очень важно для обучения и преподавания для всех детей. Педагоги должны стараться:

- говорить простым, понятным языком, логично и последовательно излагать материал;
- знать и правильно интерпретировать приемы невербального общения, понимать язык тела, различать тональность голоса, выражения лица и т.д.;
- в большинстве своем использовать приветственные и подбадривающие приемы общения, а не контролирующие;

- быть гибкими в использовании способов общения, чтобы помогать тем «особым детям», кто не может пользоваться разговорным языком, плохо слышит или чей родной язык отличается от языка обучения;
- устраивать регулярные перерывы в общении для предупреждения утомляемости детей;
- следить за максимальной аудиовизуальной доступностью учебного материала [12].

Частые и регулярные перерывы. Работа большинства детей с ограниченными возможностями в развитии должна быть планомерной, структурированной и в то же время гибкой. Для этого необходимо устраивать регулярные перерывы. Они могут быть особенно полезными для «особых детей» с проблемами в обучении, восприятии и поведении, а также страдающих хроническими болями. Перерывы помогут им сохранять сосредоточенность и внимание, что повысит уровень их возможностей в получении образования в равном со всеми объеме. Детям с ограниченными возможностями в развитии с трудностями передвижения и координации может быть полезна регулярная смена положения. Гибкая методика преподавания должна давать возможность детям устраивать перерывы и, возможно, смену деятельности на более спокойную.

Рекомендуется следующая система правил для детей с ограниченными возможностями в развитии:

1. Обязателен строгий распорядок дня и четкий режим;
2. Изучение расписания занятий;
3. Для наглядности расписания использование картинок, рисунков, знаков;
4. Прослеживание последовательности событий в течение дня;
5. Своевременное сообщение об изменении распорядка дня детям и родителям;
6. Изготовление вместе с ребенком наглядного алгоритма действий.
7. Продолжительность урока – не более 45 минут, не менее 2 физкультурных пауз;
8. Во время экзаменов и контрольных работ - увеличение времени на выполнение заданий, в случае необходимости - отдельные классные помещения.

Если говорить о построении этапов урока, то необходимо придерживаться некоторых рекомендуемых правил:

1. Начало урока с детьми с ограниченными возможностями в развитии, имеющими нарушение интеллекта, всегда должно быть построено на повторении предыдущего материала.
2. Основной ход урока должен быть максимально индивидуализирован:

Первый вариант работы – «обычные» дети выполняют задания по карточкам, отрабатывая новую тему. В это время педагог в «доступном» варианте объясняет новую тему детям с ограниченными возможностями в развитии. При этом используются: наглядность (каждое действие или слово

должно быть подкреплено картинкой, схемой, карточкой, практическим действием); постепенный переход от одного действия или понятия к другому; постоянное речевое сопровождение со стороны педагога, но не насыщенное, а краткое и четкое, т.е. речевая информация усваивается в малом объеме. Далее идет закрепление материала. Один или два ребенка выполняют задание перед всем классом. Педагог активно помогает. Потом дети с ограниченными возможностями в развитии выполняют индивидуальные задания, связанные с новой темой, а в это время педагог проверяет задания, выполняемые «обычными» детьми.

Второй вариант – педагог может приступать к объяснению новой темы для всех учащихся. При этом для общего объяснения нужно выбирать только простые темы, как по своему объему, так и по содержанию материала. Также не забывать про использование алгоритма и наглядности. Далее можно предложить сильным ученикам выполнить индивидуальные задания самостоятельно, а в это время еще раз объяснить более слабым ученикам содержание новой темы, и только потом предложить им самостоятельные задания и переключиться на проверку заданий, выполняемых сильными учениками [13].

Каждое задание, которое предлагается детям с ограниченными возможностями в развитии, тоже должно отвечать определенному алгоритму действий.

Устные задания выполняются по следующему алгоритму:

- педагог проговаривает само задание (т.е. «что мы будем делать») – дети или один ребенок проговаривают задание после педагога; можно использовать карточки с опорными словами или с опорными предложениями;
- педагог проговаривает, как будем выполнять задание: что сначала, что потом, что в результате – дети или ребенок проговаривают за учителем. Здесь нужно использовать карточки с алгоритмом действий, иллюстрации, отражающие алгоритм выполнения заданий, схем, таблиц;
- пошаговое выполнение самого задания: снова возвращаемся к тому, с чего начинали выполнение задания – дети выполняют, проверяют вместе с учителем;
- итоговая проверка выполнения задания, учет ошибок (проговаривает педагог, потом дети).

Письменные задания:

- педагог проговаривает само задание (т.е., что мы будем делать) – дети или один ребенок проговаривают задание после педагога; можно использовать карточки с опорными словами или с опорными предложениями;
- детям раздаются карточки с заданием для самостоятельного выполнения (алгоритм действий прописывается в самой карточке или на доске; на стендах в классе имеются таблицы, схемы с алгоритмом выполнения таких заданий);

— проверка задания: педагог может индивидуально проверять задание, подходя к каждому ребенку; педагог просит каждого ребенка устно проговорить, что получилось в задании или один ребенок отвечает, все дети смотрят, правильно ли они в своих карточках выполнили это задание; при этом проговариваются все ошибки и способы их устранения.

Одно из основных требований к уроку – это учет слабого внимания детей с ограниченными возможностями в развитии, их истощаемости и пресыщения однообразной деятельностью. Поэтому на уроке педагог должен менять разные виды деятельности:

- начинать урок лучше с заданий, которые тренируют память, внимание;
- сложные интеллектуальные задания использовать только в середине урока;
- чередовать задания, связанные с обучением, и задания, имеющие только коррекционную направленность (зрительная гимнастика, использование заданий на развитие мелкой моторики, развитие восприятия и мышления);
- использовать сюрпризные, игровые моменты, моменты соревнования, интриги, ролевые игры, мини-постановки (т.е. всю ту деятельность, которая затрагивает эмоции детей и связывает знания с жизнью) [13].

В заключение стоит отметить важность развития у «обычных детей» культуры общения с «особыми детьми», снизить страх неправильного обращения с ними. Для этого необходимо ознакомить их с общими правилами этикета. Данные правила составлены людьми с ограниченными возможностями, на основе правил, первоначально составленных К.Мейер (Национальный центр доступности США) [14].

10 общих правил этикета

1. Когда вы разговариваете с «особыми детьми», обращайтесь непосредственно к нему, а не к сопровождающему или сурдопереводчику, которые присутствуют при разговоре.

2. Когда Вас знакомят с «особым ребенком/человеком», вполне естественно пожать ему руку. Даже те, кому трудно двигать рукой, или кто пользуется протезом, вполне могут пожать руку – правую или левую, что вполне допустимо.

3. Когда Вы встречаетесь с «особым ребенком», который плохо или совсем не видит, обязательно называйте себя и тех людей, которые пришли с Вами. Если у Вас общая беседа в группе, не забывайте пояснить, к кому в данный момент Вы обращаетесь и назвать себя.

4. Если Вы предлагаете помощь, ждите, пока ее примут, а затем спрашивайте, что и как делать. Если Вы не поняли, не стесняйтесь – переспросите.

5. Обращайтесь с «особыми детьми» по имени, а с подростками и старше, как со взрослыми.

6. Опирайтесь или повиснуть на чьей-то инвалидной коляске – то же самое, что опираться или повиснуть на ее обладателе. Инвалидная коляска – это часть неприкасаемого пространства человека, который ее использует. (Как для педагогов, так и для учащихся)

7. Разговаривая с «особым ребенком», испытывающим трудности в общении, слушайте его внимательно. Будьте терпеливы, ждите, пока он сам закончит фразу. Не поправляйте и не договаривайте за него. Не стесняйтесь переспрашивать, если вы не поняли собеседника.

8. Когда Вы говорите с «особым ребенком», пользующимся инвалидной коляской или костылями, расположитесь так, чтобы ваши и его глаза были на одном уровне. Вам будет легче разговаривать, а вашему собеседнику не понадобится запрокидывать голову.

9. Чтобы привлечь внимание «особого ребенка», который плохо слышит, помашите ему рукой или похлопайте по плечу. Смотрите ему прямо в глаза и говорите четко, хотя имейте в виду, что не все дети, которые плохо слышат, могут читать по губам. Разговаривая с теми, кто может читать по губам, расположитесь так, чтобы на вас падал свет, и Вас было хорошо видно, постарайтесь, чтобы Вам ничего не мешало и ничто не заслоняло Вас.

10. Не смущайтесь, если случайно сказали: «Увидимся» или: «Вы слышали об этом...?» «особому ребенку», который на самом деле не может видеть или слышать.

Заключение

Инклюзивное образование является отражением реализации социального подхода в понимании инвалидности и права на образование для лиц с ограниченными возможностями в развитии, которые закреплены во многих международных правовых документах.

Инклюзивное образование представляет собой многофакторное явление, реализация которого невозможна без целого комплекса условий: наличия соответствующей нормативно-правовой базы, адаптации образовательной

среды, готовности образовательного сообщества к принятию детей с ограниченными возможностями в развитии и многое другое. Основополагающим и потому немаловажным фактором в этом комплексе условий является определение системы принципов инклюзивной педагогики и внедрения их в практику дошкольных, школьных, профессионально-технических организаций образования и высших учебных заведений.

Несмотря на то, что степень учета основных, общеметодических и частнометодических принципов дифференцирована на разных уровнях управления системой инклюзивного образования, понимание их необходимо каждому участнику указанной системы.

Рассмотренные в совокупности основополагающие принципы и ценности инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями развития; принципы государственной политики Республики Казахстан в области инклюзивного образования; основные, общеметодические и частнометодические принципы инклюзивной педагогики не только создают целостное представление о системе инклюзивного образования, но также являются регулирующим средством научно обоснованных педагогических действий на уроке в инклюзивном классе. Они представляют собой определенный образ действий для достижения педагогом конкретных поставленных задач на основе демонстрации существующих связей, условий, действий и результатов.

Перечисленные общие и специфические принципы выступают в роли основных ориентиров при проектировании и моделировании, как целостной образовательной среды, так и локальных безбарьерных, адаптивных сред, обеспечивающих решение основных задач обучения и воспитания детей в условиях инклюзивной школы.

Список использованных источников

14. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml
15. Гусева С.В. Основные принципы инклюзивного образования детей с ОВЗ в общеобразовательном учреждении; подходы и способы его реализации. <http://www.valeocentre.ru/06.html>
16. URL: <http://inclusion.vzaimodeystvie.ru/news/i-vse-taki-obuchenie>

17. Инклюзивное образование: проблемы совершенствования образовательной политики и системы: мат-лы междунар. конф., 19–20 июня 2008 г. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2008. – 215 с.
18. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. Астана, 2010.
19. Бушная Н.В. Модель инклюзивного воспитательного пространства в условиях гимназии мегаполиса//Ресурсные материалы по вопросам инклюзивного образования и образования для устойчивого развития. – Международное бюро просвещения ЮНЕСКО Сообщество практики по развитию куррикулума в СНГ, 2009. - С.33.
20. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. И.П. Пидкасистый. - М.: Педагогическое общество России, 1998. - 640с., с.129-192.
21. Инклюзивное образование: Стратегии ОДВ для всех детей /Петерс Сьюзен Дж. /Под ред. Т.В. Марченко, В.В. Митрофаненко, В.С. Ткаченко; перевод с англ. Ю. В. Мельник. – Ставрополь: ГОУВПО «СевКавГТУ», 2010. – 124 с.
22. Формирование безбарьерной образовательной среды для учащихся с ограниченными возможностями здоровья (методическое пособие). – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2014. – 66 с.
23. Мовкебаева З.А., Оралканова И.О., Денисова И.А., Жакупова Д.С. Инклюзивное образование. Учебное пособие. - Алматы: ИП «Сагаутдинова М.Ш.», 2013. – 200 с.
24. Абдрахманова Р.Ф. Инклюзивное образование в общеразвивающем детском саду// <http://festival.1september.ru/articles/626785/>.
25. Школа, открытая для всех. Пособие для учителей общеобразовательных школ, работающих с детьми инвалидами. Москва, 2003. – 36 с.
26. Мовкебаева З.А., Оралканова И.О., Денисова И.А., Жакупова Д.С. Методические рекомендации по подготовке педагогов к внедрению инклюзивного образования. - Алматы: ИП «Сагаутдинова М.Ш.», 2013. – 165 с.
27. Десять общих правил этикета для работников общественных служб /составитель К.Мейер, Национальный центр доступности, США. - <http://zdd.1september.ru/articlef.php?ID=200801204>

Білім беру ұйымдарының тәжірибесіне инклюзивтік педагогика мен енгізу жүйесінің қағидаларын дайындау

Әдістемелік ұсынымдар

Разработка принципов инклюзивной педагогики и системы внедрения в практику организаций образования

Методические рекомендации

Басуға 23.11. 2015 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 4.

Подписано в печать 23.11. 2015 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 4.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
«Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы» РМҚК
010000, Астана қ., Орынбор көшесі 4, «Алтын Орда» БО, 15-қабат

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Национальная академия образования им. И. Алтынсарина
010000, г. Астана, ул. Орынбор, 4, БЦ «Алтын Орда», 15 этаж